

Sekundarni žanrovi u Zagorkinim romanima

Špoljarić, Ines

Master's thesis / Diplomski rad

2018

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:240021>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-04**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku
Filozofski fakultet Osijek
Studij Hrvatskoga jezika i književnosti i Pedagogije

Ines Špoljarić

Sekundarni žanrovi u Zagorkinim romanima

Diplomski rad

Mentor: prof. dr. sc. Zlata Šundalić

Osijek, 2018.

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet Osijek

Odsjek za hrvatski jezik i književnost

Katedra za staru hrvatsku književnost

Dvopredmetni studij Hrvatskoga jezika i književnosti i Pedagogije

Ines Špoljarić

Sekundarni žanrovi u Zagorkinim romanima

Diplomski rad

Znanstveno područje humanističkih znanosti, polje filologije, grana teorija i
povijest književnosti

Mentor: prof. dr. sc. Zlata Šundalić

Osijek, 2018.

Sažetak

Temeljni je predmet ovoga rada istražiti sekundarne žanrove u romanima Marije Jurić Zagorke „Kći Lotrščaka“ i „Vitez slavonske ravni“. Pozornost je primarno usmjerena na istraživanje nabožnih sekundarnih žanrova uz odgovarajuće nabožne elemente, a potom i na istraživanje svjetovnih sekundarnih žanrova. Istraživanjem se želi odgovoriti na pitanja: koji se sekundarni žanrovi u romanima pojavljuju, koliko često i koja je funkcija njihova pojavljivanja. Osim toga, želi se odgovoriti i na pitanje ima li razlike u čestotnosti pojavljivanja nabožnih sekundarnih žanrova i nabožnih elemenata u Zagorkinom romanu napisanom prije 1930. godine (roman „Kći Lotrščaka“ pisan je 1921. i 1922. godine) i romanu napisanom nakon 1930. godine (roman „Vitez slavonske ravni“ napisan je 1937. godine), budući da se u literaturi navodi da Zagorka nakon 1930. godine vidljivo mijenja odnos prema religiji (gotovo da je i ne spominje u svojim romanima). Nakon provedene analize zaključuje se da su nabožni sekundarni žanrovi i nabožni elementi brojniji u romanu „Kći Lotrščaka“, a pojavljuju se u obliku: molitava, propovijedi, legendi o životima svetica, kritike svećenstva, opisa svetih mjesta, liturgijskih gesta itd.. U „Vitezu slavonske ravni“ nabožni sekundarni žanrovi pojavljuju se samo u obliku streljatih molitava i jednom primjeru propovijedi, a navode se i opisi crkve i franjevci koji imaju značajnu ulogu u romanu. Svjetovni sekundarni žanrovi koji se pojavljuju u romanima slični su budući da se u oba pojavljuju jednostavni oblici poput kletve, pisma, pjesama i poslovice, a osim toga romani se mogu sagledati i u kontekstu žanra romanse, odnosno povijesne romanse.

Ključne riječi: Marija Jurić Zagorka, „Kći Lotrščaka“, „Vitez slavonske ravni“, nabožni sekundarni žanrovi, nabožni elementi, svjetovni sekundarni žanrovi

Sadržaj

1. Uvod.....	6
2. O Zagorkinu životu	7
2. 1. Zagorkino novinarsko i književno stvaralaštvo.....	9
2. 2. Fabularna hipertrofija Zagorkinih romana	11
2. 3. Bog i vjera u Zagorkinu životu.....	11
3. „Kći Lotrščaka“ i „Vitez slavonske ravni“	13
4. Nabožni sekundarni žanrovi u romanima „Kći Lotrščaka“ i „Vitez slavonske ravni“	15
4. 1. Molitva.....	15
4. 1. 1. Privatni oblik molitve	16
4. 2. Propovijed.....	19
4. 3. Legende i hagiografije	21
5. Nabožni elementi u romanima „Kći Lotrščaka“ i „Vitez slavonske ravni“	25
5. 1. Nabožni elementi u romanu „Kći Lotrščaka“.....	25
5. 1. 1. Kritika svećenstva	25
5. 1. 2. Grijeħ, ispovijed i pokora	29
5. 1. 3. Sveta mjesta	31
5. 1. 4. Liturģijske geste.....	34
5. 1. 5. Blagdani i sveci.....	35
5. 2. Nabožni elementi u romanu „Vitez slavonske ravni“	37
5. 2. 1. Crkva i misa	37
5. 2. 2. „Franjevci“ i samostan.....	39
6. Svjetovni sekundarni žanrovi u romanima „Kći Lotrščaka“ i „Vitez slavonske ravni“	42
6. 1. Svjetovni sekundarni žanrovi u romanu „Kći Lotrščaka“	42
6. 1. 1. Romansa.....	42
6. 1. 2. Mit.....	45
6. 1. 3. Kletva.....	47
6. 1. 4. Pismo.....	49
6. 1. 5. Usmene lirske pjesme	50
6. 2. Svjetovni sekundarni žanrovi u romanu „Vitez slavonske ravni“	52
6. 2. 1. Povijesna romansa	52
6. 2. 2. Poslovica	56

6. 2. 3. Kletva.....	57
6. 2. 4. Usmene lirske pjesme	58
6. 2. 5. Pismo.....	59
7. Zaključak.....	60
8. Literatura	62
9. Izvori i kratice	65

1. Uvod

Tema je ovoga diplomskog rada analiza sekundarnih žanrova u romanima Marije Jurić Zagorka „Kći Lotrščaka“ i „Vitez slavonske ravni“. U radu se primarno istražuju nabožni sekundarni žanrovi koje Zagorka uvodi u romane, ali je pozornost usmjerena i na nabožne elemente koji su izrazito značajni u fabularnoj okosnici romana. Osim toga, interpretiraju se i pronađeni svjetovni sekundarni žanrovi koji obogaćuju romane. Nadalje, analiza nabožnih sekundarnih žanrova i elemenata u Zagorkinim romanima značajna je jer Stanko Lasić u svojoj monografiji o Zagorki navodi zanimljivu činjenicu kako je vjera u jednom trenutku njezina života igrala jako veliku ulogu. Ipak, Zagorka je uviđala dihotomiju između izvornoga kršćanskog nauka i pokvarenoga klera te se nije ustručavala upravo kroz svoje romane i likove iznijeti i kritiku svećenstva i grijeha koje su činili. Nakon 1930. godine Zagorka vidljivo mijenja odnos prema kleru te kritike potpuno nestaje. Budući da je roman „Kći Lotrščaka“ pisan 1921. i 1922. godine, a „Vitez slavonske ravni“ 1937. godine, u radu će se istražiti i Zagorkina kritika klera i pojave nabožnih elemenata općenito u oba romana.

Dakle, analizom nabožnih sekundarnih žanrova u navedena dva romana, uočava se pojava privatnih oblika molitve, propovijedi te legenda i hagiografija. Spomenuti žanrovi mnogo su češći u romanu „Kći Lotrščaka“. U njemu Zagorka izravno napada crkvene redove zbog njihovih grijeha i poroka. Nadalje, brojna su sveta mjesta poprišta događanja radnje, stoga su i ona nerijetko detaljno opisana. Zagorka uvodi i brojne svece i blagdane značajne za likove i područje na kojemu se najčešće štiju. U romanu „Vitez slavonske ravni“ nabožni elementi nisu česti. Pojavljuje se crkva i misa na koju likovi ponekad idu te franjevci i samostan koji pomažu u razotkrivanju razbojnika.

Svjetovni sekundarni žanrovi u romanima također su raznoliki i brojni. Roman „Kći Lotrščaka“ koristi brojne mitove, legende i predaje kao važne elemente zapleta radnje, a može se sagledati i u kontekstu žanra romanse. Također se pojavljuju i jednostavni oblici kao što su kletva, pismo i usmene lirske pjesme. Roman „Vitez slavonske ravni“ svojim elementima potvrđuje pripadnost i spomenutom žanru povijesne romanse, a uočava se i pojava jednostavnih oblika, poslovice, kletve, usmenih lirskih pjesama i pisma.

Analizom sekundarnih žanrova i elemenata donosi se zaključak o njihovoj pojavnosti u navedenim romanima te sličnostima i razlikama koje imaju u izgradnji narativnoga svijeta romana.

2. O Zagorkinu životu

Kada se u literaturi govori o Mariji Jurić Zagorki, najčešće se spominje da je bila profesionalna novinarka i književnica koja je pisala popularne romane kojima je osvojila širu čitateljsku publiku. Ipak, brojni su podaci o njezinu životu manje poznati javnosti. U literaturi se najčešće navodi da je Zagorka rođena 1873.¹ u selu Negovec kraj Vrbovca, a preminula 1957. u Zagrebu (Solar, 2011: 230; Nemeč, 2000: 316; Prosperov Novak, 2003: 300; Lasić, 1986: 11; Đorđević, 1965: 8). Spomenuti autori također navode da je školovanje započela na imanju baruna Geze Raucha na kojemu je njezin otac bio upraviteljem, a nastavila ga u Varaždinu i Zagrebu. Zbog nesređenih obiteljskih odnosa pred sam završetak školovanja napušta Višu djevojačku školu, vraća se u roditeljski dom i u njemu ostaje do kraja 1891. kada se protiv svoje volje udaje za tridesetak godina starijega mađarskog željezničarskog činovnika. Nakon tri godine nesretnoga braka rastaje se i vraća u Zagreb.

Stanko Lasić u svojoj monografiji o Zagorki navodi brojne zanimljive podatke o njezinu životu od kojih će se ovdje navesti neki koji su bili najznačajniji za njezin kasniji život i stvaralaštvo. Prema Lasiću (1986: 16-26), Zagorka je imala nesretno djetinjstvo, a Lasić do toga zaključka dolazi na temelju njezina romana „Kamen na cesti“ u kojemu je opisala svoje djetinjstvo te ga smatra autobiografskim. Lasić s krajnjom oprežnošću određuje stvarnu situaciju njezina djetinjstva i to pretežno na osnovi „Kamena na cesti“. Slijedi da je Zagorka rođena u imućnoj obitelji. Njezin otac, Ivan Jurić, bio je upravitelj imanja baruna Geze Raucha koji je bio kum Khuena Héderváryja. Ivan Jurić imao je ugledan društveni položaj, no u životu nije našao mir. Naime, Zagorkina majka bila je važan uzrok razaranja njihove obitelji. Zagorkini roditelji imali su četvero djece: dva sina i dvije kćerke. O svojoj braći Zagorka govori vrlo malo, a kad i govori, za njih nema lijepih riječi budući da kaže da su je braća pokrala i bacila u teške dugove. Marijina sestra Dragica umrla je mlada, od tuberkuloze. Zagorkino djetinjstvo prolazilo je u znaku patologije majčine ljubomore. Njezina majka bila je lijepa žena, ali obuzeta mišlju da je

¹„U literaturi o Zagorki najčešće su spominjane tri godine kao godine njezina rođenja: 1873, 1876 i 1879. Na nadgrobnoj ploči u mirogojskim arkadama, gdje je Zagorka pokopana, piše da je rođena 1. ožujka 1879. (...) Zagorka nikada nije demantirala ni Laszowskog, ni Šamšalovića, ni Petrovića, iako je nakon toga napisala mnoge autobiografske spise te iako je bilo evidentno da bi u tom slučaju završila osnovnu školu sa pet godina (1884) a udala se sa dvanaest. (...) Ona je uporno izbjegavala da odredi točan datum svog rođenja. Nije čudno što ga nije precizirala u svojoj romansiranoj autobiografiji „Kamen na cesti“ (1932-1934, 1936), ali je čudno što ga nije napisala u ostalim autobiografskim spisima koji su puni najrazličitijih, pa i potpuno nevažnih podataka. Doduše, u nekima od njih nalazimo indirektnu indikaciju na osnovi kojih bi se moglo zaključiti da je rođena 1873, ali i 1874. (...) Teško je decidirano reći je li Zagorka cijeloga svog života namjerno održavala pa i poticala zbrku o godini svog rođenja. Stidljivost? Osjećaj manje vrijednosti, ružnoće i potrebe za iluzijom mladosti? Način otpora prema pritiscima, neprestanim negiranjima i ruganjem kojima je bila izložena od svoje mladosti do svoje smrti?“ (Lasić, 1986: 11-14)

suprug vara. Muža je napadala i vrijeđala, a on ju je zauzvrat tukao. Stoga je kuća Zagorkinih roditelja često odjekivala grubim riječima, vikom, bijesom, tučom i modricama. Zagorka je utjehu tražila u toplini drugih ljudi, no u svojoj podsvijesti nosila je spoznaju o svojoj neprivlačnosti, nezgrapnosti, odbojnosti, a poslije čak i o ružnoći. Nikada do kraja nije razumjela tragičnu figuru vlastite majke, ali su joj i otac i majka bili junaci scene koja se zove mučilište ili brak. Teško je znati kada je Zagorka svoje svakodnevno mučilište počela doživljavati kao spoznaju o sudbini žene da bude sluga ili manje dragocjen predmet. Gledajući žene oko sebe osjetila je da i nju čeka ropstvo. Upravo zbog toga pošla je u osvajanje svijeta. Odlučila je učiti, raditi, čitati i postati pametnom, a upravo je to bio njezin prvi i najveći životni uspjeh.² U školi je Zagorka bila odlična učenica, a svojim uspjehom mogla je sebi i drugima dokazivati svoju vrijednost, inteligenciju i marljivost.

Lasić (1986: 41-55) nadalje još ističe kako je po povratku iz škole Zagorka dvije godine živjela u roditeljskoj kući. Kad se vratila kući, majka je bila zaprepaštena jer je ostala niskog rasta i izgledala je kao da joj je deset godina. Nakon dvije godine majka ju je prisilno udala za nekog Mađara, šefa željezničke postaje. Zagorkin suprug, kao i njegova majka koja je živjela s njima, bio je patološki škrtac, često ju je izglednjivao, oduzimao joj sav novac te zbog takvog načina života Zagorka nije postojala kao osoba. Ta drama završila je njezinom bolešću. Zagorka naposljetku odlučuje preodjenuti se u sluškinjine haljine i prvim vlakom pobjeći u Hrvatsku. Budući da nije mogla pobjeći kući, pobjegla je k ujaku koji je bio upravitelj poznate kaznionice u Srijemskoj Mitrovici. Sklonište je pronašla u samoj kaznionici i upravo se tamo počela intenzivnije baviti novinarskim radom, odnosno svoje je članke slala raznim urednicima. Nakon ponovnoga bijega u Zagreb, otac joj je obećao pomoći i učiniti sve kako bi došlo do rastave braka. Majka je, s druge strane, bila zgrožena njenim ponašanjem i izbacila ju je iz kuće kao pokvarenu ženu. Zagorka se pod raznim lažnim imenima i dalje skrivala u Zagrebu, a uzdržavala se prodavanjem nakita. U „Kamenu na cesti“ Zagorka ne prikazuje detaljno svoj ulazak u „Obzor“, no bitna je njezina osnovna životna orijentacija nakon bijega iz Mađarske i odlaska iz Mitrovice: u potpunosti stati na svoje noge, a to je doista i učinila.

²U kasnijem životu kad je Zagorka kao novinarka pisala za „Obzor“, otac joj je poslao rodaka da ju nagovori da prestane pisati za opozicijske novine, budući da je on bio upravitelj imanja baruna bana Héderváryja. Zagorka mu na to odgovara: „- Ne, to neću nikada učiniti ni za što na svijetu! Stekla sam samostalnost krutom borbom doživjevši poniženja i čuške – i sada to ne napuštam! Radit ću, raditi i živjeti sama, samcata, samo od svog rada. (...) Vidio je da je sve uzalud i otišao. Tek sada sam osjetila, koliko sam svoja i kolika je sreća živjeti od svoga poštenog rada.“ (Đorđević, 1965: 35)

2. 1. Zagorkino novinarsko i književno stvaralaštvo

Uz pomoć biskupa Strossmayera Zagorka se počinje uključivati u društveni život pišući političke tekstove i tako zarađujući za kruh. Također na preporuku biskupa Strossmayera ulazi u redakciju „Obzora“ čime započinje svoj uspon u novinarskoj karijeri. Osim toga, piše crtice, feljtone i autobiografske zapise. Počinje surađivati i u „Vijencu“ i sarajevskoj „Nadi“, jedno je vrijeme dopisnica iz Budimpešte i Beča, a neprestano je djelatna u borbi protiv društvene diskriminacije, mađarizacije i germanizacije te u borbi za ženska prava. Na nagovor biskupa Strossmayera te suočena s činjenicom kako hrvatski čitatelj uglavnom odrasta na lakoj njemačkoj literaturi, počinje pisati romane u nastavcima namijenjene široj publici. Ipak, pisala je i popularne kazališne komade. U njezinu dramskom opusu najviše je komedija i lakrdija, a najpoznatiji su „Jalnuševčani“. Među najširoom publikom slavu je doživjela tek nakon 1912. kad je u „Malim novinama“ tijekom dvije godine počeo izlaziti ciklus romana „Grička vještica“. Od tada pa do smrti objavila je dvadesetak romana, od kojih su najpoznatiji „Kći Lotrščaka“, „Gordana“, „Tajna krvavog mosta“, „Vitez slavonske ravni“ te „Kneginja iz Petrinjske ulice“. U većini izvora navodi se da je u Zagorkinim romanima dominantna složena ljubavna priča, odnosno nekoliko njih, i da su akteri ugroženi brojnim silnicama zla. Također, autorica u pripovijedanje obično uključuje nepoznate protagoniste s tajanstvenom prošlošću koja se kasnije dramatično otkrije i još više zakomplicira radnju. Zagorka spretno kombinira povijesni sloj sa sekundarnim iskazanim kroz ljubavnu priču, a budući da je većinom pisala romane u nastavcima, morala je voditi računa da svaka manja cjelina bude zaključena efektom proleptičkom rečenicom. Iako je kritika dugo zanemarivala značenje takvih romana s obzirom na njihovu ne odveć visoku književnu vrijednost, zahvaljujući novim književnim teorijama upozoreno je kako su njezini romani odigrali znatnu ulogu u razvitku hrvatske književne kulture (Solar, 2011: 230; Nemeč, 2000: 316-317; Nemeč, 2006; Prosperov Novak, 2003: 300-301; Detoni Dujmić, 1998: 154-157).

Nemeč (2006; 2003: 227) nadalje ističe da su romani u nastavcima još u ranijim razdobljima bili namijenjeni masovnoj komunikaciji te privlačni i pristupačni najširoj publici. Uglavnom su ih čitale žene. Pred hrvatskim piscima 19. stoljeća stajala je zadaća da stvore hrvatsku pripovjednu prozu koja bi istisnula njemačku knjigu, uglavnom trivijalnu. U tome su ključnu ulogu odigrali upravo novine i časopisi koji su počeli objavljivati novele i feljtonske romane. U razdoblju moderne ne može se govoriti samo o jednoj hrvatskoj čitateljskoj publici jer

upravo tada dolazi do razmjerno stroge podjele na „elitnu“ i „popularnu“ književnost³ (Nemec, 2006; Grgić, 2009: 21). Grgić (2009: 18) dodaje da je Zagorkin marginalan položaj u tradicionalnome popisu kanonskih autora uglavnom proizlazio iz dvaju ključnih aspekata njezine autorske figure. S jedne strane, u tradicionalnome, pretežito muškome kanonu modernizma, u koji se ubrajaju Matoš, Polić Kamov, Ujević, Krleža, autoricama je bilo ostavljeno relativno malo prostora. S druge strane, modernistički se kanon uspostavljao prema kriteriju visoke umjetničke vrijednosti, što je autorima i autoricama popularne književnosti onemogućilo ulazak u „popis odabranih“ modernista. Procvat popularnoga romana zapravo je značio da je dio pisaca odlučio svoje tekstove prilagoditi očekivanjima i horizontima šire i manje zahtjevne publike. Dakle, u vrijeme razvoja modernističkih poetika zbiva se i obrnut proces: jedan dio literature u znaku je trivijalizacije, shematiziranja i komercijalizacije. Ključnu ulogu u proizvodnji i afirmaciji hrvatskoga popularnog romana imala je upravo Marija Jurić Zagorka (Nemec, 2003: 227; 2006).

Lasić (1986: 59-60, 64-66) dodaje kako je Zagorka prije svega bila književnica koja je u svim razdobljima svojega života ponajprije pisala književna djela i koja u hrvatskoj kulturi ostaje književni fenomen, no, paradoksalno, sebe je doživljavala i prikazivala prvenstveno kao političko biće. Dakle, iako je književnost bila i ostala njezinom glavnom djelatnošću, politički rad bio je onaj prostor u kojemu je najdublje osjetila mogućnost da prevlada osamljenost i beskorisnost. Zagorka je tragična po tome što nije vjerovala u književnost, a bila je književnica.⁴ Naime, iako je s njom bila sudbinski vezana, istovremeno nije vjerovala u trajni ili temeljni smisao književnosti, već samo u njezin praktični ili društveni smisao. Voljela je književnost, ali tek je politiku smatrala ozbiljnim poslom. Srećom, bila je prisiljena baviti se književnošću, a ne politikom, a u tome se nalazi najveća korist za hrvatsku književnost. „Zagorka je obogatila hrvatsku narativnost šireći joj horizonte slobode. A to je značilo: sloboda koja je prožela njezin romaneskni govor ugradila se u najbolje tradicije hrvatske književne, intelektualne i političke povijesti te tako osigurala Zagorki „nezamjenjivo“ mjesto u našoj kulturi.“ (Lasić, 1986: 66-67)

³Zagorka je pritom bila pozicionirana u dijelu polja s niskom umjetničkom i velikom komercijalnom vrijednošću. Ona je i sama prihvaćala takav položaj, inzistirajući na tome da nije književnica, nego samo novinarka čija su djela bila namijenjena širokim masama u borbi protiv utjecaja njemačkih romana. „Javno na pozornici rekla sam publici, da nisam i nikada ne ću biti književnik, niti sam pokušala to biti. Moja je profesija novinarstvo. Romane sam pisala samo za propagandu protiv njemačkih romana.“ (Zagorka, 1997: 487, citirano u Grgić 2009: 22)

⁴„Zagorka je za svoje vrijeme bila, a to i ostaje, izvrsna novinarka koja je intenzivno osjećala, kao što pjesnik osjeća ritam, ono što mora osjećati novinar: puls publike i temperaturu znatiželje dana pa to odgovorno zadovoljiti na bazi događaja. U Zagorki se zapravo cijelog života borio novinar i književnik...“ (Đorđević, 1965: 201)

2. 2. Fabularna hipertrofija Zagorkinih romana

Detoni Dujmić (1998: 162-164) ističe da je Zagorka prvenstveno bila zaokupljena recepcijom svojih romana jer prema vlastitim riječima „nije imala nikada nikoga osim publike“⁵. Smatrala je da senzacionalne priče može napisati i stvoriti pomoću povijesti, stoga je pomno izučavala povijesne događaje i spajala ih s „lakim“ događajima pomoću kojih bi povijest čitateljima bila transparentnija. To su bili različiti ljubavni, pustolovni i kriminalistički kodovi. Osim toga, Zagorkina književna transkripcija povijesti uvelike je bila u znaku održavanja nacionalnoga identiteta. Nadalje, njezini su likovi također žanrovski formalizirani: „ugroženi pravедnici pokazuju savršenu osjećajnu čistoću te nadnaravne mentalne sposobnosti pri detektiranju zločina; zlikovci narušavaju tijek mirnog građanskog života te neprirodno uvećanim negativnim osobinama pokreću zaplet, uzrokuju kaos.“ (Detoni Dujmić, 1998: 162) Također, Zagorka često dopušta da neki tijekom radnje otklizne u halucinantno, a likovi tada zapadaju u stanja raznih opasnih krajnosti, iskazuju se dubinske razine podsvijesti s demonskim u biću te groteskna izobličena dobra i ljepote. Sav taj iracionalni prostor također je u službi senzacionalističkog fabuliranja. Detoni Dujmić (1998: 166) dodaje da se Zagorka javila u razdoblju hrvatske moderne i djelovala desetljećima poslije, no iako se nije uklapala u žanrovske sustave svojih suvremenika, svojim feljtonskim romanima pobuđivala je ogroman uspjeh kod publike. Bila je svjesna da se radi o feljtonskom žanru koji živi od čitateljeve naive, no isto tako bila je spremna odgovoriti kritičarima koji nisu prihvaćali činjenicu da njezina zabavna feljtonska proza mora naći mjesto u književnim sustavima.⁶

2. 3. Bog i vjera u Zagorkinu životu

Lasić (1986: 27) navodi u svojoj monografiji jednu životopisnu bilješku o Zagorkinu životu zbog koje je zanimljivo proučavati nabožne žanrove i elemente u Zagorkinim romanima. Naime, tijekom školovanja dogodilo se nešto novo u Zagorkinu životu, dotad joj nepoznato. Po

⁵„Jest! Istina je! Pišem za publiku, za široke slojeve – jer sam dio njihov i ništa drugo. Jest! Istina je! Pogodujem instinktima publike širokih slojeva, jer su njihovi i moji...“ (Kako je bilo, 1953: 88, citirano u Nemeč, 2006)

⁶„Dok se u kanoniziranoj književnosti s prijelaza stoljeća nastojalo na kraćoj psihološkoj prozi bez izraženija fabuliranja, bez društvene ili nacionalne pragmatike, ona je svojim strastvenim fabuliranjem, odsutnošću psihologizacije, s velikom pragmatičnom zadaćom i prilagođavanjem čitateljskom horizontu očekivanja, pokazala da ne mari za književne autoritete, te da je spremna dati osobnu repliku za narativne modele svojega doba.“ (Detoni Dujmić, 1998: 166)

prvi put crkva ju je impresionirala, prvi put sreća je stranoga čovjeka koji ju je slušao i ulijevao joj povjerenje. Bio je to vjeroučitelj, mladi župnik.⁷ Nakon školovanja Zagorka se vratila kući i opet suočila s teškom situacijom i lošim odnosima u obitelji, no izlaz je pokušala naći prvenstveno u katoličkoj religioznosti (Lasić, 1986: 35-38). Naime, smatrala je najprirodnijim da postane opaticom i sjedini se s Bogom.⁸ Njezin put prema Bogu zaustavila je banalna činjenica – ovisnost o roditeljima, budući da je morala čekati punoljetnost da sama odlučuje o svom životu. Ona, dakako, nije mogla čekati jer je njezina žeđ za apsolutnim predavanjem bila suviše imperativna da bi čekala deset godina i više do punoljetnosti. Ipak, svoju imaginaciju dugo je punila simbolima, temama i motivima katoličke religioznosti, koji su ujedno bili i svakodnevica njezina samostanskog školovanja. U centru svega stajala je Kristova žrtva, a nakon toga i životi svetaca koji ponavljaju Kristovu formulu mučeništva. Pisala je pjesmice o Isusu, Majci Božjoj te o životima svetaca. Već u šestom razredu Više djevojačke škole napisala je dramu o mučeničkom životu kršćana iz rimskog doba, „Kalista i Doroteja“. Biblijski i evanđeoski motivi stoga su ostali njezine svakodnevne preokupacije u literarnim nastojanjima tijekom cijeloga školovanja. Ipak, katolička religioznost nije uspjela prijeći Zagorkinu djetinjsko-djevojačku svijest i asimilirati njezinu slobodu. Bog je živio u Zagorki vrlo intenzivno, no njeno individualno JA nije bilo izbrisano. Dakle, nasuprot obvezama i dužnostima prema Bogu, sloboda je i dalje ostala njezina zasebna i najvažnija vrijednost. Stoga u njezinim kasnijim romanima često uvodi junake i junakinje koji se grčevito bore za svoja uvjerenja i koji se odriču i ljubavne sreće samo da bi sačuvali prostor svojega JA, svoju slobodu.

⁷„Naime, početkom tridesetih godina, a „Kamen na cesti“ počela je pisati 1932, Zagorka vidljivo mijenja – u gotovo svim svojim romanima – odnos prema kleru, crkvi i religiji. Doduše, i u prijašnjim njezinim djelima vidi se dihotomija između izvornog kršćanstva ili Kristova učenja i pokvarenog klera. Nije bilo nimalo čudno što su je katolički krugovi napadali (posebno nakon „Gričke vještice“ i „Kćeri Lotrščaka“) a liberalna struja prihvaćala i štampala. Poslije „Kamenih križara“, tj. „Plamenih inkvizitora“ (1928/29), u kojima je ta dihotomija najjača, dolazi do promjene, vidljive već u prvim knjigama „Gordane“, pa kritike hrvatskog svećenstva gotovo nestaje. (...) Bez obzira na tu potrebnu opreznost prema tadašnjem Zagorkinom viđenju crkve i vjere, ostaje nesumnjivom činjenica da su tijekom njezina školovanja katolički odgoj i plemenitost nekih izuzetnih ličnosti katoličke crkve izvršili velik utjecaj na njezin razvoj.“ (Lasić, 1986: 27)

⁸„Prolaze dani u neprestanoj molitvi i vreloj želji da se stopi s bjelinom samostana do vijeka. I otkida se od igre, pjesme, od svih razgovora, krije se od drugarica provodeći život u vrtu i crkvi. Mirjana oporavlja tijelo molitvama, postom, daleko od svojih drugarica...“ (Kamen na cesti, 1968: 71, citirano u Lasić, 1986: 35)

3. „Kći Lotrščaka“ i „Vitez slavonske ravni“

Prema Kolanović (2006), roman „Kći Lotrščaka“ prije svega je priča o ženskom subjektu koja prikazuje razvoj ljubavnog odnosa između glavne junakinje, Manduše, i junaka, Divljana, koji se nakon brojnih međusobnih nesporazuma, konflikata i peripetija okončava njihovim sretnim zajedništvom. Radnja romana zbiva se u prvoj polovici 16. stoljeća u Zagrebu i Turopolju čija prošlost ne predstavlja samo pozadinu svih događaja, već ima simboličan položaj u romanu. „Fabularna okosnica Zagorkinih romana je povijesni i društveni Zagreb. (...) Težeći autentičnosti književnica je obilazila arhive, pročitavala hrvatske povjesnice, Klaić joj je upravo „utiskivao pero u ruku“. Zanosio ju je srednji vijek, tlocrti srednjovjekovnih dvoraca, staroga Zagreba, Griča.“ (Detoni Dujmić, 1998: 161) Osim glavne ljubavne priče, roman je prepleten i legendama vezanima uz Grič, Kamenita vrata i vrelo Manduševac. U romanu su likovi žanrovski formalizirani: ugroženi pravednici pokazuju savršenu osjećajnu čistoću te nadnaravne mentalne sposobnosti pri detektiranju zločina, a zlikovci narušavaju tijek mirnog građanskog života te neprirodno uvećanim negativnim osobinama pokreću zaplet. Također, u „Kćeri Lotrščaka“ Zagorka dopušta da neki tijekovi radnje otklize u halucinantno. Primjerice, nadzemni svijet dopunjen je labirintom podzemnih prostora, hodnika, tajnih stuba i ugibaldišta kojima šecu zakrabuljene ubojice, sablasti i priviđenja te gdje se održavaju orgije sotoninih poklonika (legenda o Crnom otoku i bogu Urusu te mistični „obredi“) (Detoni Dujmić, 1998: 162-163).

„Vitez slavonske ravni“ Zagorkin je roman iz 1937. godine pisan po narudžbi. Oklopčić, Jakšić (2009: 130) navode da se Zagorka pritom koristila stvarnim povijesnim detaljima. Počevši svoje istraživanje o „slavonskim historijskim događajima“ u zagrebačkoj sveučilišnoj knjižnici, Zagorka se za pomoć obratila doktoru Rudolfu Horvatu, a poslije, u Osijeku, i doktoru Josipu Boesendorferu te je „sakupila (...) sve što je tko napisao o gradu Osijeku i uopće o Slavoniji“ (Zagorka, 1937: 13, citirano u Oklopčić, Jakšić, 2009: 130). Nadalje, iz mnoštva sakupljenih podataka, Zagorka je izdvojila četrdesete godine osamnaestog stoljeća kada su slavonska mjesta preplavile razbojničke čete na čelu sa Stojanom Varnicom. Osim Varnice, Zagorka se u romanu dotaknula i problema jataka, ali je oslikala i lokalno plemstvo: Pejačeviće, Prandaue, Adamović-Čepinske i Jankoviće te njihova imanja u osječkoj Retfali, Valpovu, Čepinu i Požegi. Radnju romana smjestila je u poznate prostore starog Osijeka: Tvrđavu (Tvrđu), Donju Varoš (Donji grad), Gornju varoš (Gornji grad), župnu crkvu Svetog Mihajla (Svetog Mihovila), Generalsku komandu, franjevački samostan, Vodena vrata, krčme „Zlatni vol“ i „K jelenu“ (Oklopčić, Jakšić, 2009: 131-133). Većinu navedenih lokaliteta (Vodena vrata, franjevački samostan, crkva

svetoga Mihovila, krčma „K volu“) spominje i Sršan (1996: 46-47, 51-52). Osim toga, povijesne je događaje i detalje ispreplela s aktualnim političkim zbivanjima toga doba. Primjerice, kao podtekst priče o nedjelima razbojnika Stojana Varnice funkcionira činjenica da je carica Marija Terezija doista zatražila da se pokuša provesti ujedinjenje triju osječkih općina, što se spominje i u romanu (Oklopčić, Jakšić, 2009: 134; Sršan, 1996: 58). Detoni Dujmić (1998: 164) ističe da su Zagorkini romani često u svezi s folklornom predajom, a u „Vitezu slavonske ravni“ to se može uočiti upravo u činjenici da se pojavljuju likovi iz slavonskoga folklora (Hrabren, Ječmenica, Varnica) koji se koriste narodnim idiomom s poslovicama i pučkom frazeologijom.

4. Nabožni sekundarni žanrovi u romanima „Kći Lotrščaka“ i „Vitez slavonske ravni“

U roman „Kći Lotrščaka“ Zagorka upliće brojne religijske, odnosno nabožne elemente. U skladu s tim, u romanu se pojavljuju i nabožni sekundarni žanrovi kojima Zagorka iskazuje da je vjera u jednom trenutku njezina života znatno utjecala na nju. Analizom nabožnih sekundarnih žanrova može se zaključiti da se u romanu „Kći Lotrščaka“ pojavljuju različite vrste molitve (streljata molitva, glasovita molitva), a osim toga nekoliko puta spominju se i propovijed te legende o životima svetica.

U odnosu na roman „Vitez slavonske ravni“, zamjetno je manje nabožnih elemenata i nabožnih sekundarnih žanrova. Samim time oni ne igraju veliku ulogu u fabularnoj okosnici romana. Od nabožnih sekundarnih žanrova u romanu „Vitez slavonske ravni“ mogu se izdvojiti streljate molitve i jedan primjer propovijedi.

4. 1. Molitva

Molitva je izričita realizacija povezanosti čovjeka s osobnim Bogom spasenja. Dakle, molitva ostvaruje bit religioznoga čina, a to je prepuštanje čovjeka u transcendenciju vlastitoga bića i time ponizno i štovateljsko dopuštenje dolaska i potvrđivanje u odgovoru totalnoga oslovljenog bića (Rahner, Vorgrimler, 1992: 322). Molitva je temeljna funkcija Crkve, a tri osnovna načina molitve su molitva prošnje, molitva hvale i molitva zahvale. U molitvi prošnje čovjek pred Bogom otkriva vlastitu potrebu za spasenjem i potrebu za pomoći. Kao molba čovjeka koju nosi sama Božja volja ljubavi molitva je apsolutno sigurna u uslišanje jer se uklapa u Božju bezuvjetno prihvaćenu odredbu, stoga je i način uslišanja u pravilnoj molitvi prepušten Božjoj odluci (Rahner, Vorgrimler, 1992: 322-323). Nadalje, Kanižlić (1893: 634, citirano u Šundalić, 1995: 221-222) ističe da su kod molitve bitni i sljedeći elementi: 1) onaj koji moli, 2) onaj/ono kome se moli i 3) molitvoslovni sadržaj. Slijedom toga, pošiljatelj je molitvene poruke čovjek-vjernik, primatelj je na kraju uvijek Bog, dok je molitvoslovni sadržaj poruka koja podrazumijeva predanje Bogu, bilo u obliku zahvale, hvale ili prošnje, kako je ranije navedeno.

Rahner, Vorgrimler (1992: 322) navode da Crkva pozna liturgijsko-javnu i privatnu molitvu te za oba oblika kaže da su nužni. U romanu „Kći Lotrščaka“ liturgijski se oblik molitve ne pojavljuje, no privatni oblik molitve iznimno je zastupljen. U „Vitezu slavonske ravni“

liturgijski oblik molitve također nije zastupljen, a privatni oblik molitve pojavljuje se samo u nekoliko primjera.

4. 1. 1. Privatni oblik molitve

Prema Šundalić (2000: 150), privatnu molitvu s jedne strane nadahnjuje sama vjera, a s druge situacija u kojoj se čovjek-vjernik nalazi. Zbog toga je improvizacija jedna od njenih glavnih značajki. Osim toga, privatna se molitva može pojavljivati kao streljata molitva, glasovita molitva i molitva pametljiva/promišljanje (Kanižlić, 1794: 2-3, 14, citirano u Šundalić, 2000: 150). U „Kćeri Lotrščaka“ pojavljuju se streljata molitva i glasovita molitva, a u „Vitezu slavonske ravni“ pojavljuje se streljata molitva.

Streljata je molitva, prema Šundalić (1995: 226)⁹, kratka molitva koja se sastoji od jedne ili dvije rečenice te je određena konkretnom situacijom u kojoj se čovjek-vjernik nalazi. Dakle, čovjek-vjernik streljatu molitvu najčešće upućuje Bogu kada mu se preporuča ili kada se nalazi u nekoj nevolji, napasti ili žalosti.

Takva se molitva u romanu „Kći Lotrščaka“ često pojavljuje, a podjednako ju izgovaraju svi likovi, neovisno o tome jesu li pozitivnog ili negativnog karaktera. Primjerice, streljatu molitvu izgovara Manduša kao izrazito pozitivan lik, ali i kanonik Šimun ju koristi kad se nalazi u bezizlaznoj situaciji. Njome se koristi i Divljan, Iglica, Pogledić, Tomica, Plemenščak te svi Gričani i Turopoljci. Streljata se molitva u romanu zamjećuje kada se osobe nađu pred neakvim problemom za čije rješenje najčešće traže Božju pomoć. Osim toga, utječu se i Isusu Kristu, Majci Božjoj, ali i svecima specifičnima za podneblje u kojemu se nalaze, odnosno onim svecima koji se i inače štiju na području Turopolja (sveta Lucija, sveta Kimernis...). Streljata je molitva u romanu, sukladno tomu, najčešće molitva prošnje. Navedene molitve potvrđuju sljedeći primjeri iz romana:

„- Bože sveti! – usklikne Manduša i prekrsti se.“ (KL¹⁰, 36)

„- Sveta Bogorodice, pomози!“ (KL, 60)

⁹ „Ove molitve zovu se molitve striljate, jer kano strila iz luka bačena brzo odleti; tako i ovake molitvice iz čista i bogoljubna srca upućene, brzo prid Boga dođu. S ovimi molitvicam možemo se služiti kada prolazimo pokraj Križa ali Kipa, kada se nahodimo u poslu, u napasti i žalosti, i svakoj potrebi.“ (Kanižlić, 1794: 2-3, citirano u Šundalić, 2000: 159)

¹⁰ Naslovi analiziranih romana su skraćeni (v. 9. Izvori i kratice).

„- Sveta Bogorodice, smiluj se! Majčice, koja si me rodila, koja si me izložila, ako si živa ili mrtva, moli za me! Ne ostavi me!“ (KL, 68)

„- O, Bože – šapće u mislima posljednju molitvu. – Znam da sam strašno sagriješila, ali smiluj mi se i ne daj da smrtna ura potraje dugo. Uzmi me što prije, odmah.“ (KL, 84)

„- Dusi vječni, ne ostavite me, uzmite me!“ (KL, 85)

„- Raspeti Kriste, daj da oglušim da ne čujem riječi svetogrdnika, daj da oslijepim da ne vidim paklenu zmiju.“ (KL, 91)

„- Sveta Lucijo, on je tu.“ (KL, 111)

„- Sveti oče, hvala dobrom Bogu što sam vas našla.“ (KL, 153)

„- Isuse, pomози! Ovo je čeljade izgubilo svaki ljudski sram.“ (KL, 159)

„- O, sveta Lucijo, reci: što sam skrivio Bogu da me snađe takva sramota.“ (KL, 186)

„- Neka je Bog čuva – reče Pogledić.“ (KL, 271)

„- Sveta Lucijo, spasila si nas!“ (KL, 278)

„- Bože, ti kojemu sam se uvijek molila, zar ćeš dopustiti da me ubije ovaj koji naučava tvoju nauku?“ (KL, 325)

„- Bogorodice sveta, neka ga Divljan nađe, neka ga uhvati živa, neka ga zadavi.“ (KL, 325)

„Do nje na podu leži Bogorodica. Kroz rupu krade se mjesečeva zraka i osvjetli pozlaćeni okvir. A ona sklapa ruke i moli: - Smiluj mi se, ne daj mi umrijeti.“ (KL, 340)

„I ljudi se križaju i šapću:

- O sveta, o čudotvorna Majko...“ (KL, 394)

Dakle, streljatu molitvu u romanu izgovaraju svi likovi koji su motivirani nekim problemom ili situacijom za čije rješenje traže Božju pomoć ili pomoć drugih svetaca. Manduša je u početku moli kada strahuje za svoj život s Divljanom, a kasnije se utječe Bogu i Bogorodici kada sazna prave namjere kanonika Šimuna. Streljatom molitvom prošnje iskazuje se i potreba za spasenjem i pomoći kad su nevolje konkretne i stoje u Božjoj odluci te se iznose pred njega.

U romanu „Vitez slavonske ravni“ također se u nekoliko primjera pojavljuje streljata molitva. Ona je i ovdje motivirana nekim problemom ili teškom i bezizlaznom situacijom likova koji ju izgovaraju. Primjerice, pandur Ficulin nalazi se pred dvojnom treba li uzeti srebro od fratara te traži savjet od Boga. Za razliku od romana „Kći Lotrščaka“, u „Vitezu slavonske ravni“

streljata molitva upućuje se jedino Bogu. Dakle, likovi ne traže pomoć svetaca ili njihovo posredstvo kod Boga.

„- Bože sačuvaj!“ (VSR, 102)

„- Neka mu Bog pomogne da sebi spasi dušu, gospodine.“ (VSR, 104)

„- Što da uradim, bože veliki!“ (VSR, 176)

„- Sveti bože! Što to govori milostiva baronesa!?“ (VSR, 265)

„- Bože sačuvaj! – dahne on.“ (VSR, 436)

Nadalje, glasovita je molitva¹¹ ona molitva koja se izgovara glasno, odnosno to je usmena molitva. Kanižlić (1794: 14, citirano u Šundalić, 2000: 151) ističe da je to molitva koja se čini srcem i jezikom. Glasovita molitva u „Kćeri Lotrščaka“ također je motivirana raznim problemima i situacijama u kojima likovi jedinu utjehu i pomoć nalaze u Bogu. Osim toga, glasovitom molitvom likovi mole za druge i njihovu sreću, primjerice Plemenščakova svakodnevna molitva na Lotrščakovu tornju, no nije svačija glasovita molitva posve iskrena. Kanonik Šimun napominje Plemenščaku da će izmoliti oprostjenje za njegov navodni grijeh, iako to čini samo kako bi došao do Manduše. Ipak, ponekad ni molitva ne uspijeva umiriti osobe, kao što je slučaj s Plemenščakovom molitvom nakon Mandušine udaje. Glasovita molitva tekstualno je nepotvrđena, ali podrazumijevana je budući da ju najavljuje riječ „moliti“ te molitvene liturgijske geste kao što su križanje, sklopljene ruke i klečanje.

„Kad je stigao na Grič, uputi se u crkvu Svetoga Marka, zavuče se u jedan kut i stade moliti.“ (KL, 37)

„Podvečer se vratio Plemenščak kući, slomljen i skršen. Ni molitva ga nije mogla umiriti.“ (KL, 38)

„- Ako vas svi ostave, neću vas ostaviti ja. Izmolit ću u Boga za vas oprostjenje.“ (KL, 39)

„- Reci da ću svake večeri moliti za nju tamo gore – i pokaže prema Lotrščakovu tornju.“ (KL, 48)

„Prisloni sliku o naslon stolca, klekne pred nju, sklopi ruke pa stade moliti tihim glasom.“ (KL, 68)

¹¹ „Valja znati, da molitva iliti podignuće pameti k Bogu jest od dvi vrste. Molitva od prve vrste jest koja se čini srcem i jezikom, kakono kada Očenaš molimo. I ova se zove molitva glasovita.“ (Šundalić, 2000: 161, prema Kanižlić, 1794: 14)

„Bacila se na koljena, sklopila ruke i, dršćući od straha pred kletvom, molila bez kraja i konca...“ (KL, 83)

„A ribič dršće, kleca, pada na koljena i stoput opetuje molitvu, a oko njega tiho, samo čuje šapat i cjelove kojima Marta obasiplje crnu zemlju.“ (KL, 355)

„Manduša se križa i moli, a lice joj odaje nadu.“ (KL, 394)

Dakle, glasovita molitva najčešće je ozbiljna i iskrena. Likovi većinom duboko proživljavaju svoju bol i prošnju klečeći, križajući se i moleći Boga za oprostjenje i pomoć. S druge strane, Šimunova molitva nije ozbiljna i iskrena jer on u njoj vidi priliku za približavanje Manduši.

4. 2. Propovijed

Propovijed je navješćivanje riječi Božje od nekoga koga je Crkva za to ovlasila, odnosno objašnjavanje temeljnih kršćanskih istina ili evanđeoskih događaja. Naime, propovijed ima posebnu unutarnju vezu s Božjom riječju budući da je ona upućivanje u vjerničko prihvaćanje te riječi s razumijevanjem u misnoj žrtvi i sakramentu (Bratulić, 1996: 5; Mihanović-Salopek, 2006: 7; Rahner, Vorgrimler, 1992: 457). Prema Plejić (1995: 146), propovijed se bavi najvažnijim pitanjima vjere, namijenjena je govorenju pred pukom, a zadatak je propovjednika uputiti slušatelje da iz vjerskog učenja izvuku pouke i upute za život. Bratulić (1996: 5-6) i Mihanović-Salopek (2006: 8) ističu da je propovijed prije svega naučavanje onoga što je Isus učio i govorio svojim učenicima i što je zapisano u evanđeljima. Sam Isus svojim prisposobama i govorom na gori dao je prve uzorke propovijedi, a isto je naredio i svojim apostolima. Danas vlast i dužnost propovijedanja prelazi na biskupe i svećenike. Propovijed je redovito govorena, kao i u Isusovo vrijeme, a od 11. stoljeća propovijeda se s propovjedaonice koja je izgrađena u crkvenoj lađi, obično na povišenu mjestu. Nadalje, propovijed nema elemente epskih djela u prozi – nema zbivanja, fabule, a osnovni element prozne strukture je neka ideja, misao ili problem. Propovjednik, dakle, može oblikovati propovijed prema svojim sklonostima, talentu, govorničkoj vještini, naobrazbi, stilu i recipijentima (Plejić, 1995: 146).

U romanu „Kći Lotrščaka“ kanonik Šimun stoji za propovjedaonicom i propovijeda o nezakonitoj djeci za koju govori da su plod grijeha. Kanonik vjernicima prenosi iskrivljenu Božju riječ i kršćansku istinu, no budući da je ugledan član društva vjernici prihvaćaju njegovo mišljenje. Šimun vjernicima daje moralne pouke kako ispuniti obveze uzornog kršćanskog života

s ciljem izlaganja Manduše ruglu kako bi ju pridobio za sebe. Dakle, njegove propovijedi nisu iskrene, iako je njegovo lice tijekom propovijedi pobožno.

„Krasopisac ih nije pustio s oka i učini kao da ide k večernji pa pođe u crkvu, ali se zaustavi u blizini vrata, iza leđa obiju žena. Na propovjedaonici je razabirao mesnato Šimunovo lice koje se pobožno obraćalo svjetini dok je živim pokretom ruku i snažnim uvjerljivim glasom govorio:

- Nezakonita djeca djeca su grijeha, djeca đavla, djeca zla i zato su pokora dobrim i poštenim kršćanima. Nezakonita djeca živa su sramota svakoj poštenoj kući i nose svuda zlo koje ih je začelo. Zato grešne matere hoće da se svoje djece riješe pa ih gdjegod podmetnu. Jao onome tko takvo dijete primi u kuću, jao obitelji koja prima pod krov nezakonitu snahu!“ (KL, 25)

„Na propovjedaonici propovjednik je nastavljao:

-Kršćani! Ima na Griču građanin koji je takvo nezakonito dijete zatajio svijetu i zakonu i dao mu svoje ime.

U crkvi nastade gibanje.

-Veliki grijeh pao je na njegovu dušu i zbog toga kaznit će ga Bog i snaći će ga zlo.“ (KL, 30)

U romanu „Vitez slavonske ravni“ također se pojavljuje propovijed kao tekstualno nepotvrđena, ali podrazumijevana jer je uvodi riječ „propovijeda“. Varničini razbojnici mu govore što je biskup propovijedao.

„Slušaj što je bilo i sudi. Već je tome sedmicu dana kad ja u Đakovo. Narod baš u crkvu, propovijeda biskup. Pogani tebe i sve nas, a ljudima prijeti paklom ako bi se novačili u tvoju četu ili da nam budu jataci. Prikazuje nas kao zloduhe. Zove nas gusarima, krvnicima, i još koječim. Nakon mise narod pred crkvom, osluškujem što govori svijet.“ (VSR, 59)

Prema Šundalić (2006: 178), u propovijedima se s točke gledišta smrtnoga čovjeka kontinuirano prepliće ovostrana zbilja i onostranost koju čine pakao i raj. Upravo je glavna zadaća propovjednika da čovjeka podsjeća na njihovo postojanje, jer kršćanstvo prenosi u onostranost nagradu ili kaznu za proživljeni život (Gurevič, 1987: 174, citirano u Šundalić, 2006: 178). Kanonik Šimun u „Kćeri Lotrščaka“ u svojoj se propovijedi služi upravo time prijeteći Gričanima da će ih snaći veliki grijeh ukoliko zataje nezakonito dijete. Strah od pakla¹² živi u svim vjernicima, pa tako i u Gričanima, a to potvrđuje i njihova reakcija na saznanje da je Manduša nezakonito dijete. Na taj način Šimun pokušava ostvariti svoju zamisao i želju da

¹² „Ali ah, ima jedan strah, radi koga sva se krv u čoviku promini, koža se ježi, obraz blidi, kose gori strše, sve tilo uzdršće, a srce naše raspada, to jest pogibio te velika, ah, pogibio reko vičnjega u pakao odsuđenja.“ (Rapics, 1762: 105, citirano u Šundalić, 2006: 183)

Manduša postane njegova. Nadalje, u „Vitezu slavonske ravni“ biskup u svojoj propovijedi izravno vjernicima prijeti paklom ako se pridruže Varnici i ostalim razbojnicima. Biskup nastoji vjernicima objasniti kakva će ih kazna snaći u idućem životu ukoliko ovaj prožive grešno, računajući na njihov strah od pakla.

4. 3. Legende i hagiografije

Legende o svecima, odnosno životopisi svetaca ili hagiografije označavaju ne samo život, već i opis ili pregled nečijeg života. Legende i hagiografije obuhvaćaju prikaz biografskih podataka o svecu te svjedočanstva o njegovim djelima i čudesima. Naime, iako hagiografija polazi od realnih podataka povijesne osobe, cjelokupan pripovjedni prikaz usmjeren je na isticanje svečevih vrlina i djela dobrote po kojima on postaje općekršćanski uzor, odnosno uzvišeni primjer za nasljedovanje i štovanje (Mihanović-Salopek, 2006: 27). Prema Zečević (2000: 9), osobita je značajka opisa života svetaca pokretačka uloga nadnaravnoga elementa: čudima se razrješavaju najteže i bezizgledne situacije. Osim toga, u legendama i životopisima svetaca često se priča upravo o učinjenim čudima za života, kao i nakon svečeve smrti (Zečević, 2000: 61). Bošković-Stulli (2006: 23-24) uspoređuje legende s predajama te zaključuje da obje sadrže nadnaravne elemente i u njihova se čuda vjeruje. Ipak, legende ne unose strah i nesklad, nego vjeru u Božja i svetačka čuda te nastoje uspostaviti red i harmoniju. Također, legende preuzimaju zbiljske podatke iz povijesti te ih sa svoje strane oblikuju prema usmjerenju svojega ustrojstva, a to je veličanje pojave sveca i njegovih vrlina (Mihanović-Salopek, 2006: 27). Dakle, temeljno je ustrojstvo svetačke legende, ističe Mihanović-Salopek (2006:28), duhovna zaokupljenost opredmećenjem vrline u svecu kao gotovo nedostižnom i najvećem uzorku kršćanskoga života. Stoga je cilj svetačkih legenda i hagiografija poticanje vjernika na moralno ispravan život.

U narativni svijet romana „Kći Lotrščaka“ ugrađeno je i nekoliko legenda o životima svetica. To je legenda o Bogorodici s Kamenitih vrata, legenda o svetoj Kimernis i legenda o svetoj Luciji.

Prema Oklopčić (2011: 72), legenda o Bogorodici s Kamenitih vrata postala je glavnim pokretačem romana. Stara slika Bogorodice koja je, prema priči, bila vjenčani dar banice Manduše koja je stvorila Grič, istovremeno funkcionira i kao sredstvo raskrinkavanja licemjernosti kanonika Šimuna, ali i kao vizija praštanja i ljubavi koju ni ljudska zloba ne može

uništiti. Naime, slika Bogorodice neprestano čudotvorno čuva Mandušu od svih opasnosti. U trenutku kad je Šimun pokuša napastovati, Mandušu obrani slika koje se Šimun uplaši. Slika također jedina ne izgori u požaru, a narod, vjerujući u nadnaravne moći i njezinu čudotvornost, počinje slaviti Bogorodicu.

„I divlje se zaleti k njoj. Ona potrči po sobi i zagleda se ne bi li dohvatila nešto čime da se brani. Ali on je stigne. Ona zamakne za stol i ugleda sliku Bogorodice. U času samoobrane pogradi je i zamahne prema Šimunu da ga njome udari. On najednom krikne, zatetura, probljedi, i stane drhtati.“ (KL, 311)

„Ključ u bravi škripne, a onda proviri u kulu. Na vratima stoji Manduša i pred sobom drži sliku Bogorodice. Šimun probljedi, hitro odgurne vrata. Sav dršće kao da je vidio samog đavla.“ (KL, 324)

„Dugo je tako zurila poluluda u beskrajnu tminu, kad osjeti uza se sliku Bogorodice što ju je na tako čudan način donijela sa sobom. Učini joj se kao da je ipak netko uz nju, netko živ, da je Bogorodica živa uz nju pa joj stade šaptati: - Pokaži Divljanu put do moga groba, ti koja si mi čudotvorno spasila čast.“ (KL, 326)

„Na garištu, u pepelu, gdje je sve izgorjelo što je tamo bilo, leži njena Bogorodica čitava, samo okrajak malo taknut plamenom.

- Zar je moguće? – krikne Manduša i zovne Iglicu. – Gledaj, Bogorodica je čitava, o Bože – i pade na koljena, a suze joj cure niz lice i sama ne zna zašto.

- Bogorodica je čitava – snebivao se Iglica i zove ljude ispod kule. Svi nagnu gore i sklapaju ruke od čuda i preneraženo šapću:

- Bogorodica je ostala netaknuta.

Zamalo sva svjetina nagrne gore, hvata sliku, križa se, divi i ne vjeruje svojim očima. Sve što je bilo pod Kamenitim vratima izgori, sve proguta plamen, ali kad je oganj dopro do lika matere Kristove, ugasnu...“ (KL, 393)

Nadalje, u romanu se pojavljuje legenda o svetoj Kimernis¹³. Oklopčić (2011: 22-23) donosi da je sveta Kimernis relativno nepoznata u našim krajevima jer joj je jedino svetište u kapelici svete Barbare u Velikoj Mlaci (Laszowski, 1910: 398). Osim toga, Zagorkin izbor upravo te svete višestruko je zanimljiv. Naime, njome je pridonio autentičnosti romana jer je iskoristila lokalne povijesne spomenike i vjerovanja, a priču o svetoj Kimernis kao zaštitnici ljudi u nevolji, posebno žena, ispreplela je sa životima svojih junakinja, Manduše i Dodole, koje se često obraćaju upravo svetoj Kimernis za zaštitu. Iz legende o svetoj Kimernis koju priča

¹³ „Kimernisa, legendarna mučenica. Legenda, kojoj korijeni sežu u rani srednji vijek, svoj čvršći obris dobila je u XIV. stoljeću, a kasnije se proširila po Evropi sve do XIX. stoljeća. Kimernisa bi po legendi bila lijepa kći portugalskoga kralja koja se zaljubila u Krista. Kad ju je zaprosio jedan poganski kraljević, molila je Krista da je unakazi, na što joj je narasla brada. Otac, bijesan, dao ju je priliti na križ. Dok je visjela na križu, prolazio je mimo neki putujući guslač i umirućoj Kimernisi zasvirao, a ona mu je s noge spustila zlatnu cipelicu. Kad su tog guslača optužili zbog krađe i htjeli ga smaknuti, ona mu je dobacila i drugu cipelicu. (...) Atribut joj je guslač s cipelicom. Prikazuje se viseći na križu u dugoj ženskoj haljini i s dugačkom bradom, a kraj njenih nogu je guslač.“ (Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva, 2000: 358)

kanonik Šimun saznajemo podatke o njezinu životu, ali i njezina čudesa. Isticanjem vrlina sveta Kimernis postaje uzor za štovanje, utjecanje i vjerovanje.

„Tomica hoda po mraku, dosađujući se. Nekoliko mjesečevih zraka rasvijetlilo je samo mali dio drvene crkvice, a njemu zapne oko o stijenu rasvijetljenu mjesecom i zabezegnuto stane. Na stijeni čudna nevidena slika. Na velikom križu razapeto stvorenje napola nalik na muškarca, napola na ženu. Na glavi joj kraljevska kruna, ispod nje do pojasa padaju duge kose. Lice je obraslo bradom. Skupocjeno odijelo žensko, oko struka široki kovni pojas, a ispod suknje vire dvije ženske noge. Jedna obučena u njeznu cipelicu od zlata, druga bosa. Pod nogama škrinja. Na njoj leži druga cipelica.“ (KL, 119-120)

„- Kakva je to bradata svetica? – pita mladić.

- Bila je ona nekoć ljepotica, odvrati Šimun i, očito u želji da prikrati vrijeme i nečim odvrne misli od onoga što je zasnovao, stade pričati:

- Da, bila je ljepotica, ali njezin otac, portugalski kralj, htjede je udati za kralja Sicilije. Kad nije htjela, baci je otac u tamnicu. Tu je molila Spasitelja neka je učini tako ružnom da je neće zaželjeti nijedan muškarac. I naraste joj brada kao Kristu. Opazivši to, otac je dade razapeti na križ.

- A što tu dolje radi ovaj stari guslar? – zapita Tomica.

- Pripovijeda se da je neki stari guslar, umirući od gladi, došao pod sliku svete i gudio joj pjesmu, moleći pomoć. Svetica mu dobaci zlatnu cipelicu, a on pođe da je proda, ali ga optužiše da je sveticu okrao i htjedoše ga objesiti. On ih zamoli neka mu dopuste da još jednom zagudi svetici. Kad su pristali, svetica mu naočigled svjedoka dobaci drugu cipelicu i oprostije mu smrtnu kaznu.“ (KL, 120)

Dio radnje romana veže se i uz priču o svetoj Luciji¹⁴. Budući da je ona „turopoljski patron“, vjernici u romanu joj se utječu i upućuju joj molitve prošnje. Osim toga, sveta Lucija znamenita je za sve Turopoljce, odnosno i za muškarce i za žene jer svake godine na njezin dan muškarci biraju novoga komeša i općinske poglavare, a djevojke sebi biraju muževe (Laszowski, 1910: 16; Oklopčić, 2011: 73). Navedeno potvrđuje veliku važnost svete Lucije u životima Turopoljaca. Djevojke vjeruju svetoj Luciji u izbor svoga budućeg muža i čvrsto se drže tog običaja. Turopoljci štuju svetu Luciju i poznaju njezin život i čudesa. To potvrđuje Pogledić u

¹⁴ Sveta Lucija potječe iz Sirakuze na Siciliji. Prema legendi, podrijetlom je bila kći plemenite gospođe Eutihije, koja je trpjela od teške bolesti. Posjetila je grob sv. Agate sa svojom bolesnom majkom i tom prilikom joj se ukazala vizija svete koja je izliječila majku, a njoj nagovijestila mučeništvo. Lucija se potom zavjetovala sv. Agati na vječnu nevinost, svoje imanje podijelila je siromasima, a to je razbjesnulo mladića s kojim je bila zaručena. Mladić je Luciju prijavio vlastima da je kršćanka te je vojnicima bilo naređeno da je odvedu. Premda je bila svezana za kola, vojnici ju nisu mogli pomaknuti s mjesta. Polijevali su je vrelim uljem i palili vatrom, no ostala je neopečena. Naposljetku joj jedan od vojnika izbode vrat. Prema legendi, jedan od njezinih prosaca bio je toliko očaran njezinim očima da se nikako nije mogao smiriti. U strahu da njezine oči ne bi mladića navele na zlo, Lucija sama sebi iskopa oči i pošalje ih mladiću. Sveta Lucija prikazuje se s očima na pladnju ili ih drži u ruci. Ostale oznake su bodež i rana na vratu. Zaštitnica je slabovidnih, zaziva se protiv bolesti očiju, a blagdan joj je 13. prosinca (Gorys, 2003: 248-249; Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva, 2000: 416-417).

trenutku kad kaže da je sveta Lucija bila slijepa, što odgovara i legendi o svetoj Luciji prema kojoj si je sama iskopala oči.

„- Sveta Lucija u nas je veliki svetac. Ona je turopoljski patron i znamenita za muške i ženske. Svake godine na Lucijino muški biraju novog komeša i općinske poglavare, a djevojke biraju sebi muževe.“ (KL, 223)

„- Čujte sada. Uoči Sv. Lucije djevojka uzima papir, razreže ga na trinaest komadića, na svaki napiše ime po jednog poznatog viteza, onda papir smota i svih trinaest kuglica spremi u posudicu. Od Lucije do Božića upravo je trinaest dana. Svaki dan, počev od dana Svete Lucije, baci djevojka jednu kuglicu u plamen, a da u nju ne zaviri. Na Božić dolazi na red trinaesta, ali ovu ne stavi u plamen, već je otvori. Onaj čije je ime upisano na trinaestom papiru, taj će sigurno postati njezin muž.“ (KL, 223)

„Da, zbilja. Koga je to napisao? Zaista ne slutim. Ostavit ću kuglice. Običaj se ne smije povrijediti. Neka sv. Lucija odluči da vidimo koga će mi dosuditi.“ (KL, 242)

„Župnik Ivan pogleda je s prikrajka ispod oka pa je najednom upita:

-Dodolo, kad ćemo u vaše svatove?

- Nema još ženika.

- A niste pitali svetu Luciju?

(...)

- Sveta Lucija može da i ne pogodi, znaš da je bila slijepa – šaljivo će otac.“ (KL, 254)

5. Nabožni elementi u romanima „Kći Lotrščaka“ i „Vitez slavonske ravni“

5. 1. Nabožni elementi u romanu „Kći Lotrščaka“

Roman „Kći Lotrščaka“ obiluje nabožnim elementima koje Zagorka upliće u radnju potvrđujući time veliki utjecaj Crkve i vjere na živote ljudi. Sama radnja romana dijelom je vezana uz Kaptol i njegove svećenike. Zanimljivo je da se Zagorka usuđuje kritizirati grijeh i pokvarenost svećenika te se obrušava na Crkvu, no s druge strane ne obrušava se na izvorno kršćanstvo i Kristovo učenje. Tijekom Zagorkina školovanja, njezin župnik i vjeroučitelj snažno je utjecao na nju te je ona već u tom razdoblju mogla jasno razaznati pravi smisao kršćanstva.

5. 1. 1. Kritika svećenstva

Negativno opisivanje Crkve i svećenika dominantno je u radnji romana. Svećenici su opisani kao pohotnici i pohlepnici koji imaju ljubavnice, žele mlade djevojke i zanima ih materijalno bogatstvo. Prije svega ovo se odnosi na kanonika Šimuna koji je opčinjen Mandušom i žudi za njom i njezinim tijelom, kao i za novcem i zlatom koji narod ostavlja u crkvi. Šimunovu karakteru odgovara i njegov fizički izgled.

„U sobu uđe kanonik Šimun. Visok i snažan. Crna halja napela se na njegovu ugojenu tijelu. Mesnato, obrijano lice plosnato se objesilo, a ispod debelih obrva mrštile se male smeđe oči.“ (KL, 20)

„- Ja? Nikad! Da znaš kakvo jedro tijelo. Miriše kao tamjan. Da sam kapelan ili župnik Sv. Marka, došla bi k meni na ispovijed.“ (KL, 21)

„- Meni, meni su odbili tri puta u mjesecu po mjericu i pol vina – bijesno će on – jer nisam prisustvovao misi. A onaj stari lihvar Šimun dobiva svaki dan svoju mjericu, a bježi od crkve kao nečastivi. Nama se spočitava ako u našoj kuriji prenoći kakva zloglasna ženska, a u Šimuna ženskih kao u Turčina. Ja dobivam za moj oltar o Božiću samo jedan par pilića, šest jaja i jedan jedini sir, a Šimun dobiva za Svetog Emerika čitavog kopuna, dvanaest jaja, dva para pilića i tri sira, tri čitava sira. Njemu su dali Svetog Emerika jer ima i vinograde, oranice i dvorac u Turopolju, a meni oltar Blažene Djevice Marije koja ima samo dvije pišljive oranice.“ (KL, 75)

„- Priseći ću to deset puta. Neka prokleta mrcina plati. Svu moju mladost ispio je lopov, pomagala sam mu, skrivala duplire što ih je krao Blaženoj Djevici Mariji i nosio Sv. Emeriku, samo da on ne mora kupovati duplire i više novaca prištediti za ženske. A znate: okrao je svog vlastitog sveca. Ljudi su mu donosili na oltar svijeće, zlatne lance,

prstenje, svilu, sve je to uzeo i razdijelio svojim djevojčurama, a meni je jedva kupio za Božić i Uskrs kakav rubac.“ (KL, 336)

Narod bezuvjetno vjeruje Šimunu budući da je on, kao svećenik, ugledan član društva. Divljan je jedini koji shvaća Šimunove prave namjere te zbog toga često upozorava Mandušu da se čuva Šimuna i svećenika općenito. Kroz lik Divljana kao da progovara sama Zagorka pokušavajući istaknuti da svećenici i Crkva ponekad postupaju različito od izvornog kršćanskog učenja.

„Nakon nekoliko dana dođe k njemu nenadano kanonik Šimun da ga tješi. Govorio mu je o Bogu, o pokori, o teškoj kušnji, a ispod oka promatrao je Mandušu koja je stajala u kutu sobe, tiha i poniknutih očiju i s nekim strahopoćitanjem slušala riječi svetog sluge Božjeg. Svaka njegova riječ dojmila se njene pobožne duše i, gledajući njegovu ljubičastu halju, osjećala je duboko uvjerenje da gleda u tom čovjeku Božjeg poslanika i da je svaka njegova riječ sveta.“ (KL, 38-39)

„- Ispovjedila sam se svetom čovjeku.

- Otkuda ti znaš da je on bio sveti čovjek.

- Imao je na sebi svetu halju.

- Misliš da je svatko tko se zaodjene svetom haljom sveti? I ja sam se one večeri zaodjeo svetom haljom da te tražim. Da sam te našao, bila bi i mene držala svetim. Ali ti si našla pravog sveca koji je tvoju ispovijed prodao drugima i tako sad Kaptol zna gdje sam.

(...)

-Kad se lupež odjene svetačkom haljom – oglasi se Divljan – vjeruješ mu. Svakome vjeruješ, samo ne meni. Pazi, djevojko, to bi mogla skupo platiti.“ (KL, 191-192, 195)

„- Jer kanonik Šimun ima svega u izobilju, a kmeti su gladni.

- Kome je Bog poslao siromaštvo, treba da ga nosi.

- To vele tvoji popovi.

(...)

- Popovi nisu samo moji, nego i tvoji, i svih kršćana koji nisu bezbožni.

(...)

- Zašto nisi dobar, zašto si se odmetnuo od Boga?

(...)

- Jest, odmetnuo sam se, samo od zlih popova, od Boga nisam.

- Ali tko ne vjeruje u popove, ne vjeruje ni u Boga.

- Pop nije Bog.

- Njegov je sluga.

- I sve što pop veli istina je, a što on čini, dobro je?

- Da, sve.

(...)

- Ali znaj: nitko na svijetu ne može poćiniti tako strahoviti zloćin kao pop kad u njega ljudi vjeruju kao u Boga.“ (KL, 209)

„- Recite: je li to pravedno, smije li Kaptol u ime Boga izopćiti čovjeka iz Crkve?

- Kad bi svi njegovi ćini bili doista u ime Božje, onda bi Bog davno prestao biti Bog.“ (KL, 239-240)

„Kanonikovo lice bilo je blago. Glas mu je zvučao toplo i zabrinuto, samo mu kadšto u očima pritajeno sijevne. Mir što je ležao u njegovu licu činio ga je dobrim, odražavao samilost i očinsku brigu pa Manduša osjeti kao da joj je Bog poslao anđela.“ (KL, 292)

Likovi u romanu plošno su ocrtni, odnosno dijele se na pozitivne i negativne. Iako radnja obiluje spletkama i zapletima zbog kojih junaci često dolaze u iskušenja, na kraju dobro uvijek pobijedi. Svako zlo s vremenom se otkrije, pa se tako razotkriju i svi Šimunovi grijesi i njegovo pravo lice te biva kažnjen.

„Bježala bi, ali tu je kanonik, sveti čovjek, prijatelj njezina oca Plemenščaka, Božji sluga kojeg pozna i uvjerena je da je nije strah od njega, nego od čamca i otoka i neugodnih uspomena na onu tajanstvenu strašnu noć.“ (KL, 296)

„Ali ona još uvijek oklijeva. Što joj je više govorio, to je više snalazio tajnoviti strah. Njegove riječi ne mogu joj uliti slijepo pouzdanje. Kao da se ne dotiču njezina srca. Kao da se odmetnulo od njegove posvećene osobe, od nepokolebljive vjere što ju je dosad gajila prema svećeničkoj odori.“ (KL, 297)

„Za to vrijeme Šimuna sve jače trese groznica strasti i pohote. U samotnom razgovoru s Mandušom sve se teže opire svojoj bezumnoj pohoti.

-Mandušo, lijepa Mandušo, dođi, dođi bliže k meni i ne boj se. Ja ću te štititi od svega i svakoga. Budi svjetlo mog života, moja radost. Bit će ti dobro. Imat ćeš svega. Ja čeznem za tobom i tvojom ljepotom.

- Prečasni, što to govorite? Vi ste svet čovjek. Ostavite mene sirotu koja nikoga nemam.“ (KL, 310)

„- Ti ga ljubiš? – krikne on.

- Ljubim ga kao nikoga na svijetu.

Sav bijes, sva mržnja pakla usplamti Šimunu iz lica i čitavog bića, đavo se probudio u njemu.

-Njega ljubiš, baš njega?

- Da, ljubim ga, on nije antikrst, prečasni, nije, ja to znam.

- Luciferu, da sam to prije znao, ne bi mu pala glava s ramena, ne, parao bih ga živa. Komadić po komadić rezao bih prokletnikovo tijelo, pekao bih ga na ulju.

Manduša se ustremila od strahove njegovih riječi i strašne mržnje koja mu se odražavala na licu.“ (KL, 311)

„A kad se popodne ljudi skupili pred crkvom i kad se stalo raspravljati o Mandušinoj sudbini, rastao je bijes na Šimuna i prijetile su gričke pesnice, a svaki je znao pričati junačke Divljanove čine.“ (KL, 380)

Ipak, nisu svi svećenici loši. Brojni od njih doista djeluju u ime Crkve i u osobi Isusa Krista. U romanu je istaknut primjer kapelana Mirše kao moralno ispravne osobe i Božjega poslanika koji savjesno obavlja svoj posao. Zagorka se u svom životu susrela i sa svećenicima

koji su joj približili vjeru i u kojima je vidjela iskrene osobe koje su se zaredile zbog istinske i gorljive ljubavi prema Bogu te je bila svjesna da u Crkvi ima i mnogo primjera dobrih svećenika. Kapelan Mirša opisan je kao plemenit, usuđuje se vjenčati Mandušu i Divljana jer zna da je to najispravnije iako se narod tome protivi, brani Mandušu od Benediktove kletve i nalaže mu da se ispovijeda i očisti od grijeha. Manduša u najtežim trenucima upravo u ispovijedi i razgovoru s Miršom vidi najveću utjehu. Mirša svojim vjernicima prenosi izvorno Kristovo učenje i potiče ih da žive svoju vjeru na ispravan način.

„- Kapelan crkve Sv. Marka ne bi smio braniti razbojnika. Mirša je najpobožiji pop, služi više misa u tjednu nego kaptolska gospoda čitav mjesec, a sad brani antikrsta.“ (KL, 40)

„Dok je tako razmišljao, pojavi se na trgu svećenik, mlad, srednjeg stasa, plemenitih crta. Pod visokim čelom mirno gledaju umne oči, okružene tamnim kolutima. Oko usana lebdi nešto gorko i trpko kao odsjev pritajene patnje i gorčine. Svećenik stupa polagano prema crkvenim vratima na kojima se zaustavila Manduša. Krasopisac razabira da su oboje izmijenili nekoliko riječi, a onda ušli u crkvu.“ (KL, 41)

„- Što ona ima da tu javno govori s tim mladim popom?

(...)

- Natašte sam, ispovjedila sam se.

- Tko te ispovijedio?

- Kapelan Mirša.

- Zašto mi nisi rekla da ideš u crkvu?“ (KL, 41)

„- Benedikte – čuo se glas popa Mirše – treba da prisegneš je li istina što si rekao da Manduša nije nevina. Ako si lagao, još ima vremena da priznaš.

- Nisam lagao.

- Ako nisi lagao, prisegni. Ali znaj, prisegneš li krivo, bit će prokleta tvoja duša, tvoja djeca do posljednjeg koljena.

(...)

- Možeš li priseći na rassetoga Krista?

- Pobožni vjernici – uzdigne Mirša pobjedonosno glavu – Benedikt skrušeno priznaje da nije govorio istinu i opozivlje svoju objedu. Bog je rasvijetlio njegovu smućenu dušu i savjest mu nije dala da krivo prisegne. (...) Budite milosrdni prema bližnjem svome i vratite se svojim kućama.“ (KL, 51-52)

Zagorka se u romanu, progovarajući kroz lik svećenika Mirše, izravno zalaže za ukidanje celibata. Naime, Dodola se zaljubljuje u svećenika, no želi odustati od te ljubavi. Mirša joj pritom govori da je Bog stvorio sve ljude, pa tako i svećenike, s istim čežnjama. Iako se Dodolin otac, stari Pogledić, u početku užasava same pomisli da mu se kći uda za svećenika, naposljetku svi prihvaćaju njihovu vezu. Đorđević (1965: 179) navodi da je zbog takvih stavova Zagorki svojedobno bio zabranjen ulazak u crkvu.

„- Čuo sam da se oženio. A što kažu ljudi?

- Isprva su se Turopoljci malo bunili jer kakav je to pop koji ima ženu, ali su se smirili. Čuli su da su mnogi popovi glagoljaši oženjeni.

- Pop je samo čovjek – reče Mirša, gledajući ravno u oči Dodoli. – Bog i njegova priroda stvorili su ga kao i druge smrtnike. Isto tijelo, ista duša, iste mane, kreposti, čežnje. Da je Bog popa odredio za drugačiji život od ostalih ljudi, dao bi mu i drugu dušu i tijelo.

- I Krist je bio stvoren kao drugi, a ipak je živio svetim životom – reče Dodola i pogleda Mirši ravno u oči.

- A Krist je samo jedan – odgovori on.

- To je istina – primijeti Pogledić.

- A Krist nikad nije rekao – nastavi Mirša – da apostoli njegove nauke ne smiju imati jednu, i to zakonitu ženu. Nije li bilo mnogo ljudi koji su proglašeni svecima, a imali su obitelji? Ako ih žena i ljubav nisu spriječili da budu sveti, zašto bi popa sprečavalo da bude dobar svećenik, a uz to da ljubi ženu, svoju ženu.“ (KL, 245)

„- Što je to? Jesu li vam vrazi u mozgu zaplesali vrzino kolo ili vas urekoše coprnice? Za ime Božje, Ivane, ovaj čovjek nije pri sebi. Moja kći popadija. O sveta Lucijo, oprosti mi grijehe. Katolički pop pa hoće da se ženi i da mu ja dadem kćer, ja popu?“ (KL, 255)

„Iskinuli ste mi komad srca, ali kad ona tako hoće, neka bude, toga još nikad nije bilo u Turopolju. Znaite, žena mi je umrla rani, a Dodola je posve nalik na nju, neka bude. Svijet će graknuti, ali ako se glagoljaški popovi žene, zar ste vi što drugo?“ (KL, 257)

5. 1. 2. Grijeih, ispovijed i pokora

Grijeih je slobodna, radikalna odluka protiv Božje volje. Zbog jedinstva ljubavi grijeih se usmjeruje i protiv Boga i protiv čovjeka (Rahner, Vorgrimler, 1992: 175). Sukladno već navedenoj podjeli likova na pozitivne i negativne, uočljivo je da grijeih u romanu čine uglavnom oni negativni, odnosno svećenstvo. Divljan stoga u jednome trenutku ističe glavnu razliku između Crkve i svećenstva i izvornoga Kristovog nauka i djelovanja navodeći sve njihove grijeihe. Pojavljuje se škrtost, bludnost, krađa, neumjerenost, zavist, spletkarenje, kleveta. Dobru je suprotstavljeno zlo, a ljubavi mržnja.

„Gospodine, recite mi koliko je sveti Emerik pojeo i popio od prihoda ovog dvorca? Što mislite? Gospoda kanonici sagrađe oltar kakvom svecu, imenuju se njihovim čuvarom pa onda love lude duše da svoju imovinu zapišu svecima. Razbojnici barem robe na svoj način, a gospoda na Kaptolu na račun svetaca.“ (KL, 71)

„- Ah – mahne rukom Grga. – Što ako je Tomica biskupov sin. Sveti otac papa Inocentije VIII. ima sedam sinova, pa mu ugled nije potamnio.

- Nije to što je on biskupov sin, ali što misliš: tko nam s oltara krade novac što ga darivaju vjernici?“ (KL, 75)

„- Jeste li vi onaj koji je provalio u dvorac Sv. Emerika i razdijelio njegovo žito kmetima?

- Jest, ja sam. Ali dvorac nije svečev. Sv. Emeriku ne treba zemnih dobara. On živi u raji od Božje milosti. Dvorac uživa kanonik Šimun i njegove ljubavnice. (...)

- Nije, gospodo. Vi znate da se za krštenje plaća tri groša, za ispovijed i svetu pričest dva i pol groša, za ženidbu i blagoslov pokojnika isto toliko. Kmetovi nemaju novaca pa ne traže blagoslov. Što mora kupiti novcem, ne smatra svetim. Krist je hranio, liječio, učio ljude, a da nije od njih tražio ni groša, ni lukna, ni desetine. On nije nosio čast ni crveni pojas. Gospoda na Kaptolu voze se četveropregom, a Krist je jahao na magarcu. Ako ste ljudi, kao i mi ostali grešnici, onda ne tražite da vaše osobe ljudi smatraju posvećenima. Ja se molim Kristu koji je živio o vodi i kruhu u siromašnoj odori, nije bio ni kanonik ni biskup, ali je siromahe nadijelio, a ne gulio. To je moja vjera zbog koje me nazvaste antikrstom.“ (KL, 218)

Svećenstvo, pak, ne priznaje svoje grijehе već nalaže vjernicima da svoje grijehе, koji često ni nisu pravi grijesi, moraju ispovijedati i činiti pokoru. Pokora kao krepost označuje ćudoredno i religiozno ispravan stav ćovjeka prema grijehu. Njezin je najvaŹniji ćin kajanje (Rahner, Vorgrimler, 1992: 415). Dakle, dok i sam grijeshi znatno teŹe, kanonik Šimun vjernicima nalaŹe zašto se i kako moraju pokajati ćime još više iskazuje svoju pohlepu, podlost i pokvarenost, dakako sluŹeći se laŹima. Tako, primjerice, Šimun uvjerava Plemenščaka da je jako sagrijeshio primivši pod svoj krov nezakonito dijete i da za to mora ćiniti pokoru. To, naravno, ćini samo da bi ostvario svoje ćiljeve.

„- Kardinali u Rimu rekoše: da je dijete rođeno u poštenju, mati ga ne bi izloŹila. Ili bi se barem javila. Znae da sam odsluŹio niz svetih misa i poboŹno se molio, ali to nije koristilo. Nezakonita su djeca Źigosana grijehom u kojem su rođena i ćitav Źivot moraju okajavati grijehе svojih roditelja. (...) Vi ste poboŹan ćovjek, to znadu svi, polazite u crkvu i k ispovijedi pa znate da se morate pokoravati.“ (KL, 37)

„- Pokorite se BoŹjoj volji. I Krist je patio na kriŹu, ali se nije tuŹio. Idite, molite i ćinite pokoru, a ja ću se svaki dan kod mise sjetiti vas i nesretne Manduše.“ (KL, 37)

„- Ako je zalutala, treba da budemo s njom milosrdni. Krist je pomilovao Magdalenu, a mi treba da ga slijedimo. Kad sveŹete antikrsta, dovedite mi Mandušu. Sam ću je povesti na Grić i predati Plemenščaku neka okaje svoje grijehе.“ (KL, 118)

Dok su grijesi klera skriveni i za njih znaju tek rijetki, Šimun posebno istieće Divljanove grijehе nazovajući ga „antikrstom“. Antikrist je protukrist, ćovjek bezakonja, protuboŹanska sila (Rahner, Vorgrimler, 1992: 23). Narod vjeruje Šimunu te Divljanu pripisuje sve loše što ih je snašlo. Divljan se smatra krivim jer je orobio Šimunov dvorac svetoga Emerika te mu Manduša takoder u poćetku ne vjeruje. Ipak, na kraju se saznaju svi Šimunovi grijesi te Grićani i Turopoljci shvate da je Divljan sve radio kako bi pomogao ljudima i razotkrio Šimuna.

„- Zašto me zoveš svetogrdnikom?

- Jer ste provalili u svečev dvorac.
- Nisam svetogrdnik što sam provalio u dvorac, ali bih bio da sam dirnuo u nevinost koju si založila za moj život.“ (KL, 99)

„- Gospodin župnik Kos daje vam na znanje da je kaptolski sud osudio na smrt antikrsta koji je provalio u dvorac Svetog Emerika i orobio ga. I svatko ga može ubiti gdje god se s njim susretne.“ (KL, 129)

„- Ali taj ju je razbojnik pustio da se djevojači. Čudno. Koji bi to drugi učinio? Možda taj lupež i nije takav lupež? Nisam nikad čuo da bi čovjeka orobio ili ubio. Tat nije. Razdijelio je žitak Svetog Emerika kmetima. Onda ga ipak nije sam požderao. Da, provalio je u dvorac Svetog Emerika, to je svetogrđe, ali sveti Emerik ne stanuje na dvorcu, nego kanonik Šimun.“ (KL, 172)

5. 1. 3. Sveta mjesta

Radnja romana često se događa u crkvama i kapelicama te su brojni opisi njihove unutrašnjosti. Prema *Leksikonu ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva* (2000: 206), u kršćanskoj simbolici Crkva ima više značenja, a između ostaloga ona označuje i mjesto gdje se sastaje zajednica onih koji vjeruju. U tom smislu crkva je dom Božji. Manduša s ocem često odlazi na večernju misu u crkvu sv. Kralja, a posjećuje i crkvu sv. Marka. O njihovoj unutrašnjosti ne saznaje se mnogo, ali se može zaključiti da su vjernici često prije mise ispred crkve raspravljali o događajima na Kaptolu.

„Govorilo se o njemu ujutro na trgu, o podne kod ručka, a još više poslije podne pred crkvama prije večernjice koja se održavala u prvom danu Božjeg mira. I na Kaptolu pred crkvom Sv. Kralja skupili se kaptolski građani svake vrste staleža i u skupinama živo raspravljali.“ (KL, 23)

Nadalje, saznaje se da su u crkvi sv. Kralja postojali oltari Blažene Djevice Marije i svetoga Emerika, mjesta na kojima se prinostila euharistijska žrtva (*Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*, 2000: 466). Na oltarima su se nalazili kipovi svetaca koji su bili ukrašeni zlatom. Kniewald (1937: 85) ističe da su kipovi svetaca rađeni u svrhu poticanja vjernika na njihovo nasljedovanje jer što češće vjernici vide lik nekoga sveca, u njima se snažnije budi uspomena na njega. Ipak, u „Kćeri Lotrščaka“ to nije slučaj jer su kipovi svetaca za Šimuna i Tomicu bili izvrsna prilika za krađu zlata kojim su bili ukrašeni. Također, u romanu je opisana crkva u Turopolju u čiji su oltar Turopoljci sakrili povelje od lukavačkih vojnika. Navedeno potvrđuje i povjesničar Laszowski (1910: 58, 60) koji ističe da su teški dani zavladao za Turopoljce kad je Lukavcem zavladao Juraj markgrof Brandenburški te navodi da su sakrivali

svoje povelje u tabernakulu u crkvi sv. Marije u Velikoj Gorici. Dakle, i u ovoj crkvi nalazili su se kipovi svetaca, oltari su bili ukrašeni oltarnicima kao simbolima platna kojim je u grobu bilo umotano Kristovo tijelo, a u svetojhraništu se nalazila hostija, odnosno Presveto (*Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*, 2000: 470; Kniewald, 1937: 82). U oba primjera razvidno je da crkva u tom slučaju nije služila za okupljanje i molitvu zajednice vjernika.

„Kamenim očima bulje sveci u mračnoj crkvi Svetoga Kralja. Oko njih ukočena tišina i mrak. Nad oltarom Blažene Djevice Marije kroz šareni prozor zavirio mjesec. Blijede zrake dršću o kruni Bogorodice.“ (KL, 158)

„U crkvi ukočeni grobni mir. Najednom se polako s Bogorodičine glave pomakne zlatna kruna, diže uvis, zasja u mjesečevu sjaju, usplamti, pretvori u sunce, trenutak lebdi, a onda nestane. Bogorodica stoji bez kruna kao da su je s glave skinuli crkveni dusi. Ali nešto šušne kraj oltara. Miče se ljudska sjena. Ili je oživio kip? Kamenim podom čuju se oprezni koraci. Netko se šulja, stane, sluša, izgubi se u tmuni i silazi kraj oltara Sv. Emerika.“ (KL, 158)

„- Imam ga. U crkvu. Župnik Ivan je naš. Neka plemićke listove sakrije u oltar.“ (KL, 261)

„Jače udare buzdovani, a vrata se razvališe. Kao vuk janjad, natjera Kosacki vojnike u crkvu. Svjetlo baklji pada po oltarima. Kameni sveci kao da su se prestrašili od rulje što je nahrupila u njihov tihi dom. Pustim stijenama odjekuju kastelanove zapovijedi, a vojnici trče po crkvi, skidaju s oltara ponjave, razbijaju kipove. (...) Vrata se zdrobe, baklja sikće, a u malom ormariću bijeli se hostija. Kosacki zgrabi zlato, zjenice mu igraju. Segne rukom, istrgne iz oltara otajstvo, baci ga na tlo pa opet segne rukom, glasno zagriješti i zubi mu se zabijele.“ (KL, 262)

Crkvama je bila pridružena i sakristija, prostorija blizu svetišta crkve u kojoj se inače čuvaju predmeti i odjeća namijenjeni liturgiji i u kojoj se svećenici oblače za vršenje liturgijskih čina (*Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*, 2000: 548).

„- Ključ od sakristije Sv. Kralja.“ (KL, 11)

„Pop Mirša pođe u sakristiju, a za njim mesar Benedikt, spustivši crvenu glavu kao pokoru.“ (KL, 52)

„Oboje novovjenčanika uđu u sakristiju kamo ih je pozvao Mirša da ih obrani od svjetine. Skinuvši crkveno ruho, kapelan pristupi k vjenčanicima.“ (KL, 53)

U crkvi sv. Kralja nalazila se i propovjedaonica, govornica s koje su svećenici vjernicima prenosili propovijedi (*Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*, 2000: 520; Kniewald, 1937: 82).

„Na propovjedaonici je razabirao mesnato Šimunovo lice koje se pobožno obraćalo svjetini dok je živim pokretom ruku i snažnim uvjerljivim glasom govorio: (...)“ (KL, 25)

„Na propovjedaonici se pojavi župnik. Propovijed započne. U crkvi tišina. Sva su lica okrenuta prema popu.“ (KL, 29)

Dok na Kaptolu vjernici pohađaju crkve, na turopoljskom području obično se opisuju kapelice posvećene svecima koji se inače štiju u tom području (kapelica svete Barbare¹⁵, kapelica svete Kimernis, dvorac svetoga Emerika¹⁶). Sve kapelice bile su drvene, građene od hrastova drveta te su također bile ukrašene svetim slikama.

„Bože, to nije dvorac, to je kapelica, šumska kapelica od hrastova drva!“ (KL, 61)

„Kraj prozora na podu gori svijećnjak, a njegovo svjetlo pada po šarenom prostoru u kojem je bojama utisnuta slika Bogorodice.“ (KL, 61)

„- Bježeći sve dublje u guštaru, naletim na kapelicu Sv. Kimernis.“ (KL, 114)

„- Znam, upamtio sam drvenu kapelicu u šumi kad smo onuda jahali, tražeći moju sestru.“ (KL, 115)

„- Nije to koliba, već kapelica Svete Barbare, znate ona u kojoj je sveta Kimernis.“ (KL, 117)

„Sve se više približavaju kapelici što se u mjesečevu sjaju pritajila pod ogromnim stoljetnim stablima. Stijene su joj od hrastova drveta.“ (KL, 117)

Još jedno sveto mjesto koje se spominje jest groblje, odnosno mrtvačnica. Groblje se pojavljuje kao mjesto na kojemu su kršćani u zemlji sahranjivali svoje pokojnike vjerujući da će u dan Isusova ponovnog dolaska odande uskrsnuti (Kniewald, 1937: 79). Ipak, u romanu se groblje i mrtvačnica ne spominju u tom kontekstu, već kao mjesta na koja su Turopoljci spremali

¹⁵ Prema legendi, sveta Barbara bila je kći imućnog Doiskura koji je mrzio kršćane. Bila je tako lijepa da ju je otac zatvorio u tvrđavu kako bi očuvao njezinu netaknutost. Budući da je pametna djevojka imala mnogo pitanja na koja nije mogla dobiti odgovore iz knjiga, napisala je pismo velikom teologu Origenu u Aleksandriji. Origen joj je poslao odgovor putem svog svećenika Valencija koji ju je, kao liječnik, smio posjetiti, pri čemu je zatražila da je krsti. Kad je otac saznao da je krštena, htio ju je ubiti, ali je pobjegla k jednom pastiru. Otac ju je pronašao i dao bičevati, batinati, odrezane su joj grudi te je mučena užarenim zubljamama. Na kraju joj je vlastiti otac odrubio glavu nakon čega ga je ubio grom. Sveta Barbara prikazuje se u otmjenoj odjeći s kaležom i hostijom te s mačem i tvrđavom s tri prozora. Blagdan joj je 4. prosinca (Gorys, 2003: 67-69; Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva, 2000: 157-158).

¹⁶ Emerik Ugarski jedini je sin kralja Stjepana I. Ugarskog i blažene kraljice Gisele koji je doživio zrelost. Odgojio ga je biskup, a oženio je grčku kraljevu. Kad je kralj Stjepan dao svom sinu da sudjeluje u upravljanju kraljevstvom i htio ga okruniti za kralja, Emerik je umro neposredno prije krunidbe od posljedica nesreće u lovu. Kanonizirao ga je papa Grgur VII, a relikvije mu se nalaze u Melku, Passauu i Beču. Prikazuje se kao mladić, većinom bez brade, u viteškoj opremi ili kraljevskoj odjeći. Kao atribut pojavljuje se oklop s ugarskim grbom, mač i ljiljan, ponekad i s krunom, carskom jabukom i žezlom. Blagdan mu je 5. studenoga (Gorys, 2003: 120).

svoje povelje. Naime, Turopoljci su spremali svoje povelje u grobove i lijesove mrtvih pod Brandenburgom.

„Križevi! Na groblju sam!“ (KL, 272)

„Divljan se zamisli, gleda grobove pa se izgubi među spomenicima. Šuljajući se, naiđe na malu kapelicu. Tamna je i tiha kao grob. Priđe bliže. „Mrtvačnica! Predvorje vječnog stana!“ šapne u sebi, otvori prislonjena vrata od dasaka i uđe. U mrtvačnici hladna tmina.“ (KL, 272)

„Povuče motiku i lopatu pa zasiječe u grobni humak. Hitro iskopa Divljan grob. Ne osjeća ranu na ruci, već se žuri da izvede svoj naum. Jama je već duboka. Motika udari o lijes. Malo ustane. Štropot od dodira mrtvačkog sanduka neprijatno ga se dojmio. Gleda u crnu jamu iskopanog groba i šapne: - Oprosti, mrtvače, što te budim u tvom tihom stanu. Tvoja živa braća nemaju kamo da sakriju svoju slobodu, nosim je tebi da je zaštitiš. Onda gurne lopatu u rešku poklopca i digne drveni krov s mrtvačkog sanduka. U tmuni ne vidi ništa. Tad razveže plahu u kojoj je donio povelje, složi ih, sveže grobarevom uzicom i položi u lijes.“ (KL, 273)

5. 1. 4. Liturgijske geste

Prema *Leksikonu ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva* (2000: 381), liturgijske geste¹⁷ odnose se na kretanje i držanje tijela za vrijeme različitih dijelova liturgijskih čina i obreda koji odaju ili konvencionalno izražavaju osjećaje koje pri tom činu treba imati, npr. strahopoštovanje, divljenje, prošnja itd. Liturgijske geste koje se pojavljuju u „Kćeri Lotrščaka“ su sakramentalne (križanje), molitvene (klečanje, sklopljene ruke), pozdravne (poljubac) te konvencionalne (procesija). Po dijelovima tijela odnose se na čitavo tijelo (procesija), glavu (poljubac), ruke (sklopljene ruke, prekrižene ruke, križanje) i noge (klečanje). Najčešća liturgijska gesta koja se pojavljuje jest križanje kao simbolika na spomen Trojstva, utjelovljenja i otkupljenja (*Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*, 2000: 387-388). Znak križa uglavnom se pravi na početku molitve ili u trenucima kada se likovi nađu pred neočekivanom situacijom te na taj način zazivaju Božju pomoć. Često je i klečanje, odnosno klanjanje Bogu kao temeljni način religioznog čina uopće, čašćenje Boga i priznavanje njegove beskonačne svetosti (Rahner, Vorgrimler, 1992: 243).

¹⁷ Šundalić (2000: 159) navodi da po sadržaju liturgijske geste mogu biti sakramentalne (polaganje ruku, križanje), molitvene (raširene ruke, uzdizanje očiju, klečanje, sklopljene ruke), prinosne (podizanje predmeta u zrak), pokorničke (genufleksija, prostracija, udaranje u prsa, inklinacija), pozdravne (poljubac mira), počasne (inklinacija, kađenje) i konvencionalne (sjedjenje, pranje ruku, porekcija, procesija). Po dijelovima tijela liturgijske se geste odnose na čitavo tijelo (stajanje, sjedenje, prostracija, procesija), glava (inklinacija, uzdizanje očiju, poljubac mira), ruke (orans, sklopljene ruke, prekrižene ruke na prsima, polaganje ruku, udaranje u prsa, križanje, porekcija) i noge (klečanje, genugleksija).

„- Samo se križaj. Nemaš mačje oči, je li?“ (KL, 22)

„Prisloni sliku o naslon stolca, klekne pred nju, sklopi ruke pa stade moliti tihim glasom.“ (KL, 68)

„Mali se krasopisac tri puta prekriži.“ (KL, 79)

„Bacila se na koljena, sklopila ruke i, dršćući od straha pred kletvom, molila bez kraja i konca:
- Ne kunite nesretnicu, nije kriva, nije znala...“ (KL, 83)

„Ali kad su služavke ugledale njezino lice, stale su se krstiti...“ (KL, 94)

„On se prekriži i pođe svojim putem.“ (KL, 132)

„Mladić se približi Kosu, klekne i pritisne usta na Kristove prste.“ (KL, 218)

„Tomica se polako prekriži.
- Već se deset godina nisam prekrižio, ali ovo je da se zaista moraš triput prekrižiti.“ (KL, 322)

„Marta se prekriži i strašno zavapi:
- Oh, banice Mandušo, uhvatio te đavo za kosu. Jao, vuče je gore. Bože, smiluj se, ne daj je.
Marta se baci na kamenje, stade se križati i ljubiti zemlju, moleći:
- Ne daj je Bože, uhvatili su je đavli.
A ribič dršće, kleca, pada na koljena i stoput opetuje molitvu, a oko njega tiho, samo čuje šapat i cjelove kojima Marta obasiplje crnu zemlju.“ (KL, 355)

„A Gričani razvalili oči, križali se i najzad se rasplamsali protiv kanonika Šimuna i kleli ga.“ (KL, 368)

„Svanula nedjelja, obasjana suncem. Svečan je Grič. Sja se svečano ruho, sjaju se pobožna lica. Sve odiše slavljem kakvo Grič još vidio nije. Povorka, procesija ide s Markova trga prema Kamenitim vratima. Sprijeda nose građani crvenu gradsku zastavu. Za njom idu građani, cehovi, a onda djevojčice u bjelini sipaju gradskom ulicom cvijeće. Župnik nosi u pozlaćenom okviru sliku Bogorodice. Svečanu povorku prate svi Gričani. Kreću pod Kamenita vrata, pod tamne svodove stare mračne kule.“ (KL, 395)

5. 1. 5. Blagdani i sveci

U romanu su istaknuti i brojni primjeri blagdana i svetaca koji su značajni za vjernike te su opisani i neki običaji koje je narod činio u vrijeme tih blagdana. Turopoljci su iznimno štovali svoje svece, odnosno častili njihovu ljepotu, svetost i vrline (Zečević, 2000: 17). Iznimno često spominje se svetkovina svete Lucije, zaštitnice Turopolja te običaji koji su se na taj dan, 13. prosinca, štovali. To potvrđuje činjenicu da je sveta Lucija od starine bila značajna za turopoljske vjernike. Osim toga, pojavljuju se i neki blagdani iz božićnoga ciklusa (*Leksikon*

ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva, 2000: 410). Tako, primjerice, Pogledićeva obitelj slavi Badnju večer, dan uoči Božića. Prema *Leksikonu ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva* (2000: 156), za taj dan vezani su i brojni bogati narodni običaji, a općenit je običaj unošenje u kuću i paljenje badnjaka, ovećega komada drva te unošenje slame u kuću. I Pogledićevi su se držali toga običaja jer se navodi da su na Badnjak u kući imali borovu granu i slamu na podu. Nadalje, navodi se i blagdan rođenja Kristova, Božić, koji se slavi 25. prosinca (*Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*, 2000: 196). Saznaje se da su ljudi svečano obučeni hrlili u crkvu da na taj način započnu slavljenje Isusova rođenja. Osim toga, u dane poslije Božića slave se i blagdani nekih svetaca koji su usko povezani s Kristom i počecima kršćanstva. Tako Manduša i Dodola žure u crkvu na blagdan svetoga Stjepana¹⁸. Nakon božićnoga ciklusa i zime, Turopoljci slave i druge njima značajne svece, a jedan od njih je i sveti Juraj¹⁹. Sveti Juraj Turopoljcima je najznačajniji svetac nakon svete Lucije. Slavili su ga u proljeće, 23. travnja, kada je šuma pozelenila, cvijeće se raspupalo, a ptice pjevale. Turopoljci su očito jako štovali svetoga Jurja jer se ističe da su ljudi veseli kao nikad i da ga slave do kasno u noć paljenjem krijesova.

„Sv. Lucija već kuca na vrata, a na njezin sveti dan birat ćemo, kao svake godine, novoga komeša.“ (KL, 215)

„Uoči Sv. Lucije, poslije večere, sjedili su Pogledićevi zajedno sa svojim gostima i živo pričali.“ (KL, 223)

„Svanula je Sveta Lucija, dan najveće turopoljske svetkovine.“ (KL, 230)

„Na Božić – reče Pogledić – hoću da vas vidim pod svojim krovom.“ (KL, 245)

¹⁸ Sveti Stjepan prvi je kršćanski mučenik. Bio je jedan od najrevnijih i najuspješnijih propovjednika zajednice. Kad je jednoga dana započeo propovijed pridošlim Židovima, oni su započeli prepirku i odveli ga pred Veliko vijeće. Stjepanov govor u vlastitu obranu bio je presuda sama sebi jer su slušatelji reagirali s takvim negodovanjem da su ga istjerali pred gradska vrata i kamenovali. Njegov hrabar nastup bio je povod za prvi kršćanski progon usmjerenog dijela zajednice koja je govorila grčkim jezikom. Sveti Stjepan prikazuje se kao đakon s palmom i knjigom na kojoj leže tri kamena, a često drži kamenje i u ruci. Blagdan mu je 26. prosinca (Gorys, 2003: 344-345).

¹⁹ Sveti Juraj prema legendi bio je rimski vojni časnik i mučenik u Kapadociji za Dioklecijanova progona kršćana. Brojne legende propovijedaju i proširuju teme o njegovu mučenju i smrti, a u 12. stoljeću uvodi se i motiv njegove borbe sa zmajem. Legenda govori o zmaju kojemu su građani za hranu svaki dan davali dvije ovce, a kada je ponestalo ovaca kockom su mu žrtvovali odabranoga mladića ili djevojku. Kocka je pala i na kraljevu kćer. Na putu u smrt kraljevna susretno Jurja, a on udarcem onesposobi zmaja, veže mu oko vrata pojas kraljeve kćeri te ga dovodi u grad gdje ga ubija pošto se na Jurjev nagovor kralj i sav puk pokrste. Pod pritiskom Dioklecijanova progona puk napušta kršćansku vjeru, a gradski sudac da uhititi Jurja te ga stavlja na muke (tamnica, mučenje na kotaču, kotao s rastopljenim olovom). Naposljetku na nalog suca konji vuku Jurja po gradu ili ga raščetvoruju, krvnik odsijeca Jurjevu glavu, komada mu tijelo i baca udove u duboki bunar. Sveti Juraj prikazuje se kao mladić bez brade, a atributi su mu koplje ili isukani mač, štit, bijela zastava s naslikanim crvenim križem te zmaj. Kao konjanik uvijek jaše na bijelom konju. Katkada je prikazan i kao križar s crvenim križem na haljini. Na srednjovjekovnim freskama kod nas ima slučajeva gdje je sv. Juraj kontaminiran s predodžbom folklornog „Zelenog Jurja“ pa kao atribut nosi u ruci proljetno zelenilo. Svetkovina mu je 23. travnja (*Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*, 2000: 340-341).

„- Čekam vas na Badnjak.“ (KL, 245)

„U Pogledićevu dvorcu slave Badnju večer. Sve je u božićnom ruhu. Sa stropa visi borova grana, na podu slama.“ (KL, 252)

„Gusta povorka svijeta žuri u crkvu. Svi u svečanom ruhu. Žene, muževi, djeca, starci, svi idu u grad da ondje započnu božićnu svetkovinu. I crkva se napuni.“ (KL, 257)

„Bio je dan Svetog Stjepana. U kući starog Pogledića sve je tiho i mirno. Dodola i Manduša odijevale su se da pođu k misi.“ (KL, 261)

„Svanulo je Jurjevo. Pozdravlja ga proljetno sunce, zelena šuma, raspupano cvijeće, sretni, zaljubljeni pozdravljaju ga pastiri u polju i ptice u gaju, pozdravljaju ga Gričani pod starim kulama i Turopoljci pod gradom Lukavcem.“ (KL, 343)

„- Jurjevo. Nakon svete Lucije to je najveći blagdan kod nas. Kad prolista žir i blagoslivlje se šuma, ljudi se bratime, dodole pjevaju, a uvečer krijesovi. Bit će veselo kao nikad. Pa imamo što i da slavimo.“ (KL, 344)

5. 2. Nabožni elementi u romanu „Vitez slavonske ravni“

U romanu „Vitez slavonske ravni“ Zagorka vidljivo mijenja odnos prema crkvi i kleru na način da niti na jednom mjestu nije vidljiva kritika koja je iznimno prisutna u „Kćeri Lotrščaka“. Naime, i nabožni elementi reducirani su te se najčešće svode samo na kratke opise posjeta crkvi i mise. S druge strane, mogu se izdvojiti „franjevci“ i njihovi samostani koji su značajni za radnju romana, odnosno za raskrinkavanje razbojnika.

5. 2. 1. Crkva i misa

Radnja romana dijelom je vezana i uz crkvu svetoga Mihajla, današnju crkvu svetoga Mihovila arkandela u osječkoj Tvrđi. Naime, grofica često posjećuje župnu crkvu svetoga Mihajla, stoga se Magda i Krasanka dogovaraju da će upravo posjet crkvi iskoristiti da se Krasanka iskrade i sazna informacije o Zorislavu Moroviću. Prema *Leksikonu ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva* (2000: 435), misa je obred na kojemu svećenik i vjernici slave i aktualiziraju sakrament euharistije, no Krasanka ne posjećuje crkvu kako bi se molila i prisustvovala svetoj misi, već odlazi s nje na samom početku. Crkva svetoga Mihajla nije detaljno opisana. Od crkvenoga namještaja spominju se samo klecala na kojima Hela i Magda kleče. Prema Kniewaldu (1937: 84), klupe za vjernike uvedene su da vjernici mogu

sjediti tijekom propovijedi, a tijekom svete mise i drugih pobožnosti jednostavnije klečati. Od liturgijskoga posuđa spominje se posuda s tamjanom. Također se može saznati da se narod za misu oblačio svečano, a vjernicima je misa često bila prilika da prije ili nakon nje ispred crkve razgovaraju o aktualnim događajima u gradu. U crkvi svetoga Mihajla planirano je i vjenčanje baronese Hele i Hrabrenovog kapetana.

„- Znam i to da grofica s obitelji ide mnogo u župnu crkvu svetog Mihajla. Ako je ona koja se zanima za mladog provizora moćna, može vas kadgod povesti u crkvu. Dok ona boravi tamo, vi ćete se odšuljati iz crkve i potražiti vrača uz obalu Drave.“ (VSR, 38)

„- Zatim joj recite da ću vas čekati kod vrača na Vodenim vratima čas prije nego ona krene na misu.“ (VSR, 40)

„- Neka se protivi koliko hoće – moraš sa mnom u tvrđavu. A u koje doba ćeš saznati odgovor? – Poslije mise.“ (VSR, 46)

„Mirisna maglica tamjana lebdi u crkvi sv. Mihajla.“ (VSR, 82)

„Pred njom na klupi kleči njezina lijepo gospodarica kontesa Hela. Uz nju kontesa Magda. Usred molitve diže se ona s klecala, sjedne, okrene svoju lijepu tamnu glavu u bijelom šeširu punom cvijeća pa gleda Krasanku.“ (VSR, 82)

„Još se jače okrene za Krasankom koja je već nestala iz crkve.“ (VSR, 82)

„- Krasanka ustaje i odlazi tek što je misa započela! Kako se usuđuje bez pitanja?“ (VSR, 82)

„Misa je već davno svršila. To je razabrala po pustom trgu pred župnom crkvom.“ (VSR, 91)

„- Kuda si otišla? Kako se usuđuješ, nedostojna djevojko? Gdje si bila? Iz crkve nisi otišla kući!“ (VSR, 91)

„- Rekla sam ti već da se tužila već prije mise i ja sam joj rekla, ako joj pozli, neka ide k našoj znanici u blizini ljekarne – tamo će joj pružiti pomoć.“ (VSR, 92)

„- Zašto se tako uzbuđuješ zbog Krasankina odlaska iz crkve?“ (VSR, 92)

„Jest, Hela je ljubomorna na djevojku, ali njezin bijes, što je Krasanka otišla iz crkve, ne može biti u vezi s tim.“ (VSR, 94)

„- Otišla je u crkvu, a ja je čekam ovdje.“ (VSR, 120)

„- Vrijeme je polaska. Još bi se moglo vani pred crkvom što pazariti.“ (VSR, 125)

„- Mrzila sam je, svojom ljepotom me zasjenila, a kad je ono izašla iz crkve, bila bih je najradije ugušila.“ (VSR, 332)

„- Već u utorak oni će ti se vjenčati kod sv. Mihajla, a u srijedu putuju.“ (VSR, 386)

„Ljudi grnu oko crkve sv. Mihajla u tvrđavi. Svršila je subotnja večernjica. Pandur Ficulín ide leđinom oko crkve gdje stoje ljudi i pričaju.“ (VSR, 392)

„Opaze seljake u svečanim odijelima. Očito je, vraćaju se iz crkve.“ (VSR, 400)

„U sumrak svijet nagrnulo pred crkvu i vijeća.“ (VSR, 421)

5. 2. 2. „Franjevci“ i samostan

Velik utjecaj u radnji romana imaju i redovnici, franjevci. Prema Mihanović-Salopek (2006: 221), franjevci su se stoljećima brinuli ne samo za moralno-duhovni, već i za kulturni i prosvjetni napredak hrvatskoga naroda. Od početka svojega djelovanja način svoga života uskladili su sa zadaćom Crkve u naviještanju evanđelja, u želji da tako potvrde bratstvo s narodom kojemu pripadaju. To im je omogućila „malenost“, odnosno istinska povezanost s onima kojima su upravljali svoje služenje. Dakle, preduvjet njihovu misionarskome radu bila je puna vjernost idealu svetoga Franje, a napose život po evanđelju, u bratstvu i malenosti koji se očitovao u siromaštvu (Hoško, 2011: 11, 13). Nadalje, Hoško (2011: 71-72) ističe da se ne može sa sigurnošću utvrditi jesu li franjevci bili u Osijeku u predtursko i tursko vrijeme, no nakon toga se nastanjuju u Osijek te počinju graditi samostan. Prema Sršanu (1996: 40), franjevački samostan u Osijeku počeo se graditi 1699., a gradnja je trajala sve do 1705. godine. Budući da se radnja romana zbiva u 18. stoljeću, za vrijeme vladavine carice Marije Terezije, franjevci tada već djeluju u Osijeku, u najstarijem dijelu grada, Tvrdi. Plejić (1995: 141) navodi da su usprkos ograničenijem krugu djelovanja, franjevci u 18. stoljeću još uvijek bili, uz isusovce, gotovo jedini pismeni i obrazovani ljudi.

Zagorka je svoje junake obukla upravo u fratarske haljine i na taj im način pomogla uhvatiti razbojničke bande. Naime, vitez Hrabren, odnosno Dragomir i njegovi momci često se prerušavaju u franjevce ne bi li saznali informacije o Varnici i razbojničkim bandama. Budući da je narod franjevce doživljavao kao osobe koje djeluju za opće dobro, junaci romana uglavnom su uspijevali u svojem naumu prerušavajući se u franjevce. Također, i pravi franjevci pomagali su Hrabrenu i njegovoj vojsci pružajući im sklonište u svom samostanu te brinući za bolesne članove. Franjevci su se i inače kroz povijest brinuli o svojim bolesnim članovima, ali i o svojim sugrađanima, pritom se vodeći riječima svetoga Franje koji je rekao da je teško zamisliti veću ljubav od materinske prema djetetu, stoga je valja prihvatiti kao uzor i mjeru ljubavi prema bolesnoj braći i osobama (Hoško, 2011: 399). Naime, svaki samostan imao je vlastitu bolnicu i brata poslužitelja bolesnika koji su pohađali bolesnike da ih tješe i vide imaju li sve potrebno (Hoško, 2011: 402, 405). Tako Zorislav Morović odlazi u samostan gdje ga časni oci njeguju dok je ranjen.

„- On je rekao da taj vaš progonitelj zalazi u tvrđavu, u franjevački samostan, što li.“ (VSR, 53)

„- Čuo sam na lađi da taj nepoznati junak dolazi u tvrđavu, i to k franjevcima.“ (VSR, 104)

„Ušli su u franjevački prolaz.“ (VSR, 143)

„- Neka bi rekla zapovjedniku Kegleviću ovo: dva strana fratra žele govoriti sa carskim savjetnikom.“ (VSR, 145)

„- Kad bi fratri htjeli govoriti s njim?“ (VSR, 145)

„- Ispratit ću vas. Pola sata kasnije bit ćemo tu dvojica u fratarskom odijelu. Nitko neće saznati tko se skriva pod kukuljicama?“ (VSR, 146)

„- Uistinu, ne znam iz kojeg su samostana i gdje bismo ih mogli naći, ali kad sutra dođu, reći ću im da će ih vaša milost primiti čim se vrati.“ (VSR, 167)

„To je Krasanka već davno primijetila i gubila nadu da će se fratri pojaviti.“ (VSR, 170)

„Pobrzala je k vratima, otključala ih i ponudila fratra da uđe.“ (VSR, 170)

„- Fratri? Što hoće fratri?“ (VSR, 173)

„Fratri ga ispituju dalje, a on pripovijeda sav zadihan od sreće što se može nekom ispovjediti, a da mu se ne smiju, ne rugaju i ne prekidaju ga. Ushićen je kako ga fratri slušaju.“ (VSR, 174)

„- U tvrđavu, u franjevački samostan. Ondje me čeka i drug.“ (VSR, 215)

„- U samostanu ćete naći okrepe, a časni oci njegovat će vas vrlo brižljivo.“ (VSR, 215)

„Odmah joj ispuni želju i ispriповjedi da je Zorislav slobodan, ali da je jako ranjen i ostat će u franjevačkom samostanu.“ (VSR, 305)

„- Rana je laka i on će ostati u samostanu do kraja tjedna i onda se vratiti u Retfalu.“ (VSR, 309)

„Brzo su obukli fratarske halje kao uvijek kad bi polazili u tvrđavu.“ (VSR, 336)

„- Gvardijan mu je dopustio da izigrava tobožnjeg vrača, ali samo zato da lakše uhvatimo vijesti o razbojnicima.“ (VSR, 336)

„U maloj sobi franjevačkog samostana sjedi Zorislav Morović.“ (VSR, 338)

„- Dosele su bile sve u posebnom ormaru u zidu, ali otkako si napao Retfalu, odnio je grof sve što je vrijedno i što se može ponijeti u tvrđavu – u franjevački samostan.“ (VSR, 341-342)

„- Gle! Tako on meni? E, dobro. Mogu ja da se zavučem i pod fratarske halje – hvalisavo će razbojnik i čeka što će mu provizor nabrajati dalje.“ (VSR, 342)

„- Ne znam, baroneso, ali pitat ću časne oce u samostanu.“ (VSR, 363)

„U franjevačkom samostanu dvojica prijatelja raspravljaju kako će stari vrač u subotu poslije podne, za vrijeme večernjice, prodrijeti u valpovački dvorac da tamo razgovara s Krasankom i što će joj sve reći.“ (VSR, 365)

„Fratar! Koga to skriva fratarska halja?“ (VSR, 402)

„- Nemojte, pa to je fratar, siromah koji prosi. Pobožni fratar.“ (VSR, 402)

„- Čitavu smo noć u samostanu odgonetali što ima značiti osnova koju nam je od Varnice donio provizor.“ (VSR, 405)

„- Pripravili smo momke u blizinu. Sad će ga čuvati u kolibi do večeri – a onda u samostan.“ (VSR, 405)

„Vani je mrak. U šutnji prošli su ulicom i trgom u franjevački samostan.“ (VSR, 406)

„- Mi smo ga zadržali u kolibi do večeri, a onda svezanog, zajedno s njegovim drugom, na nosiljci, zavezanih usta i pokrivenih gunjevima, ponijeli od Vodenih vrata do samostana.“ (VSR, 407)

„- Oko deset sati u noći pozvoni Zorislav na vratima franjevačkog samostana.“ (VSR, 411)

6. Svjetovni sekundarni žanrovi u romanima „Kći Lotrščaka“ i „Vitez slavonske ravni“

6. 1. Svjetovni sekundarni žanrovi u romanu „Kći Lotrščaka“

U odnosu na roman „Kći Lotrščaka“, Zagorka koristi brojne mitove, legende i rituale kao važne elemente zapleta radnje. Od ostalih sekundarnih žanrova uočljiva je i pojavnost kletve, pisma i usmenih lirskih narodnih pjesama koje obogaćuju roman i potvrđuju veliku Zagorkinu inventivnost pri variranju unutar zadanih projekcija žanra.

6. 1. 1. Romansa

Prema Kolanović (2006) i Oklopčić (2011: 65), roman „Kći Lotrščaka“ po svojim bi se dominantnim karakteristikama teksta mogao uklopiti u obrazac idealne romanse. Roman „Kći Lotrščaka“ prije svega je priča o ženskom subjektu koja prikazuje razvoj ljubavnog odnosa između glavne junakinje (Manduše) i junaka (Divljana), koji se nakon brojnih međusobnih nesporazuma okončava njihovim sretnim zajedništvom. Također, struktura romanse je dijalektička: naglasak je na sukobu protagonista i antagonista, a čitateljeve su simpatije uz junaka.

Oklopčić (2011: 65-66) navodi da žanrovsku odredivost romana „Kći Lotrščaka“ kao romanse pomažu potvrditi i elementi njegove strukture, a to su potraga koja se zbiva u tri etape, prisutnost trojne strukture u ostalim crtama romana, šest manje ili više razlučivih faza u razvoju radnje romana, dijalektička struktura radnje i karakterizacije likova u romanu, motivi tipični za radnju romanse i dr.

Prvi od spomenutih elemenata, pustolovna potraga u tri etape, najvažniji je element zapleta romanse. U romanu je to Divljanov dvostruki zavjet: pomoći Rakarima vratiti njihova prava te pronaći zavodnika i ubojicu njegove majke. U toj potrazi prvu etapu (etapu opasnoga putovanja i uvodnih manjih pustolovina) čine Divljanovi „razbojnički“ napadi na nepravedno i silom stečena velikaška i crkvena imanja, drugu etapu (borbu na život i smrt protagonista i antagonista) čini niz događaja koja vode konačnom sukobu oca i nezakonita sina, dok treću etapu (junakovo uzvišenje) čini priznanje Divljanove nevinosti u sudskom procesu u kojemu je okrivljen za Šimunovu smrt (Oklopčić, 2011: 66).

„- Jest, provalio sam u dvorac jer mi je trebao krov nad glavom. Služinčad nisam otjerao, ali nije htjela ostati. Bojala se mene, razbojnika. I to je istina da sam oplijenio dvorac, ali sve što je u njemu bilo razdijelio sam kmetima. Trbušina gospodina Šimuna neće se zato osušiti, a kaptolski kmeti koje gospoda gone za spas svojih duša, baš kao i gospodin Brandenburg, nahranit će svoju djecu.“ (KL, 71)

„- I od toga sam dana znao samo za jednu misao: samo za svoj zavjet. Živio sam samo u nadi da ću jednom naći prokletnika koji je uništio moju lijepu, dragu majčicu i izvršiti svoj zavjet. (...) I kad me Manduša spasila ispod sjekire, činilo mi se da je šalje moja majčica samo da ne umrem prije nego izvršim svoj zavjet i da ispunim njezinu zakletvu kad reče: »Kunem se da će te vlastiti sin zadaviti.« I sad sam tu.“ (KL, 386-387)

„Tad s ulice dopre vika, buka. Svjetina se valja ulicom, dolazi sve bliže i više. Samo se čuje njihova krika.

A Manduša drhti i gleda kroz prozor kako ljudi nekoga okružiše, nekoga u crnoj odori i viču: - Nije kriv, nije ga htio udaviti.

I tad bane u sobu Divljan i baci se u naručaj svoje žene.

-Mandušo, krv ga je moja zadavila – šapće joj Divljan – njegova vlastita krv.“ (KL, 395)

Nadalje, trojna struktura potrage, ističe Oklopčić (2011: 66), prisutna je i u ostalim crtama romana, a ponajprije u tri čina Divljanova spašavanja Mandušina života. Divljan prvi put spašava Mandušu kad je, bježeći od njega, zalutala i umalo se ugušila u močvari, drugi ju put spašava kad ju pronalazi napola mrtvu u kuli na Crnom otoku, a treći čin spašavanja Mandušina života vidljiv je u Divljanovoj krađi zvona s Lotrščaka čija joj je zvonjava vratila mentalno zdravlje.

„Momci s Porčom dovukoše odnekle dva panja i mnogo granja i stadoše graditi put do Manduše. Gazeći do koljena močvaru, dosegoše djevojku i izvukoše, a onda odniješe na tvrdo tlo.“ (KL, 93)

„I spustiše se niz stupe, tapkajući po tami. A ona se nije otimala. Kao da je onim jednim krikom izdahnula iz sebe život. Polako su stigli u prizemlje, iznijeli je u sobu kraj kule i položili na stol. Blijede mjesečeve zrake padale su s visokih prozora i samo napola osvjetljavale ono što je ležalo na stolu nalik na čovjeka.“ (KL, 356-357)

„- Kao da je nevidljiva ruka skinula s mog uma tamu one večeri kad si mi donio moje zvono s Griča. Ono mi je unijelo svjetlo u dušu...“ (KL, 374)

U trostrukom činu spašavanja života sudjeluje i Manduša jer i ona tri puta žrtvuje sebe kako bi sačuvala Divljanov život. Prvi čin spašavanja Divljanova života zbiva se na početku romana kad se Manduša poziva na zakon koji daje pravo nevinoj djevojci da osuđenika uzme za muža te ga spašava smrti na stratištu. Manduša drugi put spašava Divljana poslavši mu po Iglici obavijest o zasjedi koja ga čeka u kapelici svete Barbare, a treći je put Divljan spašen kad

Manduša zvoneći doziva cijelo Turopolje da mu pomogne obraniti povelje turopoljskih plemića od napada Brandenburgovih vojnika (Oklopčić, 2011: 66).

„- Gospodine suče! Zakon daje pravo nevinoj djevojci da osuđenika uzme za muža.
- Jest – odgovori sudac – i onda mu sud mora oprostiti smrtnu kaznu.
- Velim ovdje pred Bogom i ljudima da ovog čovjeka uzimam za muža.“ (KL, 46)

„- Ne reci Divljanu da ga čekam.
Te riječi sunuše u glavu malog krasopisca pa se ustoboči i zaprepašteno zagleda u djevojku.
- Kako, što da mu ne rečem? Tebi se pamet muti.
- Ne čini ono što traži sudac.“ (KL, 170)

„Tad najednom nešto zatutnji zrakom kao da je zagrmio glas trublje. Dodola podigne glavu s Miršinih grudi i zaustavi dah. Što je to?
- Zvoni, zvoni! – šapne ona.
Sa zvonika crkve zamrmorili zvonovi: U pomoć! U pomoć!
-Netko zvoni na uzbunu – šapne Mirša. – To je spas.“ (KL 264)

Osim elemenata trojne strukture zamjetne u mnogim crtama romana, „Kći Lotrščaka“ može se sagledati u kontekstu žanra romanse po još jednom aspektu svoje strukture. Naime, njezina se radnja odvija u šest manje ili više razlučivih faza (Frye, 2000, citirano u Oklopčić, 2011: 66-67). To su: 1) mit o junakovu rođenju, 2) junakovo nevino djetinjstvo i mladost, 3) junakova potraga, 4) obrana integriteta nevinoga svijeta pred nasrtajem iskustva, 5) izmjena prirodnih ciklusa i iskustvo koje više nije misterij, nego razumljiva činjenica i 6) završetak kretanja od aktivne do kontemplativne pustolovine. U „Kćeri Lotrščaka“ tih šest faza izgleda kako slijedi:

„1. Divljanovo podrijetlo je nejasno, a njegov se pravi identitet otkriva tek pri kraju romana. Divljanovi roditelji također slijede poznatu strukturu mita o junakovu rođenju: kanonik Šimun, iako nije Divljanov „lažni“ otac, ponaša se kao da jest i zahtijeva njegovu smrt; Divljanova je majka žrtva silovanja, prognana je i oklevetana, a život završava tragično;
2. faza junakova nevinosti djetinjstva i mladosti prikazana je kao iskrivljena pastoralna jer Divljan odrasta na selu s majkom koja, prognana i oklevetana, radi kako bi ih prehranila. Naglasak je kako na mačinskom aspektu seksualnosti tako i na motivu seksualne prepreke jer majka mora biti žrtvovana i ubijena kako bi se zavjet mogao ispuniti;
3. roman, kao što je već navedeno, prikazuje Divljanova nastojanja da ispuni svoj zavjet: pomoć Rakarima te pronalaženje zavodnika i ubojice njegove majke;
4. ova faza narativne strukture mita ljeta u romanu realizirana je pojavom Manduše, razvojem Divljanova zaštitničkog i ljubavnog odnosa prema njoj te opetovanim prizorima njezina otpora kanoniku Šimunu i njegovim ljubavnim izjavama. Kao varijacija središnjeg prizora ove faze u romanu funkcioniraju opkoljeni dvorci i župni dvor, a motiv neosvojive nevinosti prisutan je u Mandušinu odbijanju seksualnih ponuda kanonika Šimuna, markgrofa Brandenburga i drugih muških likova u romanu;

5. najavljena jurjevskim svečanostima u Turopolju, realizacija ove faze u Zagorkinu romanu počiva na spašavanju Manduše iz kule na Crnom otoku, Mandušinu oporavku, stjecanju seksualnog iskustva i razrješenju misterija Divljanovih zavjeta;
6. nakon ispunjenja zavjeta i dokazane nevinosti radnja „Kćeri Lotrščaka“ završava povlačenjem u idilični svijet bračne sreće.“ (Oklopčić, 2011: 67)

„Kći Lotrščaka“ kao romansu karakterizira i dijalektička struktura radnje i karakterizacije likova (Oklopčić, 2011: 67-68). Radnja je usmjerena na konflikt junaka, Divljana, i njegova neprijatelja, kanonika Šimuna, a karakterizacija prikazuje likove kao one koji su za ispunjenje Divljanova zavjeta ili protiv njega. Naime, likovi koji pomažu Divljanu (Rakari, pop Mirša, Pogledići, Porča, Vitko) idealizirani su i prikazani kao kreposni, vjerni, pošteni i hrabri. S druge strane, likovi koji odmažu Divljanu (kanonik Šimun, Brandenburg, Kosacki, Tomica, Rosanda) karikirani su i prikazani kao nitkovi, kukavice, preljubnici, razvratnici i izdajice. Kolanović (2006) dodaje kako i Mandušu karakteriziraju inteligencija, neovisnost, hrabrost, strastvena narav, fizička ljepota i nevinost u seksualnom smislu, odnosno sve vrline koje krase junakinje idealnih romansi. Divljan se također svojim dominantnim karakteristikama uklapa u obrazac idealnoga junaka romanse. Karakteriziraju ga snaga u emocionalnom i fizičkom smislu, muževnost, atraktivan fizički izgled, ali ispod buntovništva kriju se i srdačnost, ljubav, privrženost i nježnost za junakinju. Dobri su likovi u romanu, kako ih Frye (2000, citirano u Oklopčić, 2011: 68) zove, bijele figure na šahovskom polju, dok su zli likovi crne figure.

6. 1. 2. Mit

Jolles (2000: 87) navodi da je mit neovjerena, predajom sačuvana priča, odnosno fantazijsko, antropomorfno shvaćanje života i prirode. Kao kontekst bez kojega radnja romana ne bi bila moguća, mit se u „Kćeri Lotrščaka“ pojavljuje u poganskom i nacionalnom obliku (Oklopčić, 2011: 68). Frazer (2002: 33, citirano u Oklopčić, 2011: 68) ističe da su poganski mitovi izraz čovjekova shvaćanja bogova kao natprirodnih bića, posve različitih i nadmoćnih u odnosu na čovjeka, posjednika moći koje su s njegovima neusporedive ne samo po stupnju nego jedva i po vrsti.

Zagorka za poganskim mitom poseže dva puta u romanu: u legendi o Crnom otoku i bogu Urusu i u priči o „lukavačkoj veparici“:

„- Dakle, čuj i upamti: u turopoljskim šumama bilo je nekoć kao mravlja, ogromnih životinja. Nalikovale su na volove, samo su bile još jedanput tako velike, dlaka im je bila crna, a rogovi dugi dva riga. Životinja se zvala tur, po čemu i Turopolje nosi svoje ime.

Na ovom otoku stajao je grad, crn poput noći. U njemu je živio kralj turova. Bijaše ogroman, crn, oči kao dvije baklje, a rogovi zlatni. Ime mu je bilo Urus, bog plodnosti. Jedne burne noći porastu mu rogovi do neba, dosegnu crne oblake, a vila oblakinja zapne mu o rogove. On je skine s oblaka, zarobi u gradu i živio je s njom u ljubavi. I uskoro čitav otok poplaviše vile crnih kosa. Nago im je tijelo pokrивao crni veo. I kad bi nastala noć, ljudi vidješe kako se na mjesecini u srebrnim valovima Save kupaju vile, a vjetar vijori njihovim crnim velima poput oblaka.

Svake godine izišao je iz crnog boga bijeli nagi mladić. I tada crne vile poletješe svijetom i ugrabiše mladu nevinu djevojku, odjenuše je u bjelinu i žrtvovaše svojem bogu Urusu. Još i sad pričaju da otokom lete crne vile i prozvaše ga »Crnim otokom«. To je priča. A sad će princ sve to vidjeti prikazano istinito.“ (KL, 142-143)

„- Pričat ću vam istinitu priču. Bila je djevojka lijepa i prekrasna, tako lijepa da je postala kraljeva ljubavnica. Jednog dana kraljica je ulovi u kraljevu naručaju. Kraljica plane od ljubomore i dade je potajno zatvoriti. Neke noći dođe k djevojci mlad časnik s dva momka koji su nosili posudu sa žeravicom i gorućim željezom. Jada djevojka znala je što to znači. Očajna, bacila se mladom časniku oko vrata, moleći ga i cjelivajući. Nudila mu je za otkup svu svoju ljepotu, ali okrutni mladić ostane hladan kao led i zapovjedi momcima da izvrše groznu osudu ljubomorne kraljice. »Udarite joj žig sramote«, reče on, muškarac koji je mogao spasiti ljepoticu. I svezaše je, a ognjeno željezo zapeče je na licu i oprži zauvijek njezinu ljepotu, mladost, život i ljubav. Nagrđena, u strahovitim mukama pođe ona druge noći tražiti bezdušnog mladića koji joj pokopa živu, lijepu mladost. Uvuče se u njegovu kuću i dok je spavao, zarine mu nož u grlo.“ (KL, 309)

Prema Oklopčić (2011: 68-69), legendu o Crnom otoku i bogu Urusu Zagorka je izvela iz mita o Dionizu, bogu plodnosti, vegetacije, vina i žena koji se često prikazuje u životinjskom obličju, osobito u obličju bika. Urusov je lik, mitološko značenje i funkciju Zagorka spojila i s vjerovanjem kako je Dioniz bog mističnih religijskih rituala. Nadalje, priča o lukavačkoj veparici zapravo je travestija mita o Adonisu/Atisu u kojem naočita mladića kojeg je ljubila božica Afrodit/Kibela u cvijetu mladosti usmrćuje vepar (Oklopčić, 2011: 70). Lukavačka veparica Rosanda, nekad lijepa i prekrasna, prikazana je kao duhovno deformirana i tjelesno unakažena Afrodit.

Za razliku od poganskih mitova čija je funkcija uglavnom mistična ili kozmološka, navodi Oklopčić (2011: 74), nacionalni su mitovi po svojoj prirodi pretežno sociološki ili pedagoški. Ove funkcije realiziraju se u podupiranju i ozakonjenju određenoga društvenog poretka. Zagorkina reprodukcija nacionalnoga mita u „Kćeri Lotrščaka“ vidljiva je u mitu o banici Manduši i nastanku Zagreba.

„- Prije bogzna koliko stotina godina bio je tu gdje je sada naša slavna varoš pusti brijeg. Jednog dana uzjaše mladi hrvatski ban negdje daleko bijelog konja i s nekoliko svojih vitezova pođe na put. Ide ban. Ide i dođe baš u ovaj kraj. Putem nigdje nije našao vode i žeđ mu osušila usta. Samo što ne izdahne. I njegove vitezove bacila žeđ s konja pa kao da su mrtvi. Ali mladi se ban još drži, ide naprijed, ide i dođe baš tu ispod brda gdje je sada

Manduševac. Spazi mladu, lijepu djevicu. Stoji ona s vrčem u ruci, a kraj nje teče živo vrelo. Voda kao srebro! Ban hoće da potrči k vrelu, ali ga žeđ slomi.

On padne na zemlju pa uzdahne: »Oj, djevojko, tko si?«

A ona se oglasi pa kaže: »Manda mi je ime.«

»Man – dušo – zagrabi...!« Više nije mogao i klone kao mrtav.

Djevojka napuni vrč srebrne hladne vode, prhne poput ptice k nepoznatom vitezu i milo mu govori: »Napojit ću te, mladi junače, ali znaj: tko se napije s ovog vrela, ne može više nikada ostaviti ovaj kraj!«

I ona ga napoji, a on kao da je srknuo život. Snaga mu se vrati, digne se i stane na noge. Djevojka napoji i njegove vitezove i svi kao da su uskrsnuli: živi, zdravi i vedri. Ali ne mogu da idu svojim putem.

Gledaju lijepu goru i divni kraj i stoje. Baš kao da su zarobljeni. I tako mladi ban ostane tu. Oženi se Mandušom zlatokosom, sagradi na ovom pustom brdu slavni grad sa sedam tornjeva, prozove ga Zagreb, a vrelo koje mu povraća život Manduševac. I banica Manduša zalijevala je vrtove i vinograde čudotvornom vodom iz Manduševca i nikad nije bilo suše, sve je cvalo i rodilo.

Jednog dana dođe mladom banu u posjet rođeni brat. Kad je ovaj vidio kako mu brat uživa lijepu ženu, sjajni grad i rodne vinograde, zameo se u njemu jal.

Bilo je to uvečer. Banica sama, jalni brat hoće da otme banicu i razori grad. Ali banica Manda potrči u kulu i stade zvoniti u Lotrščak da dozove svoga muža. Ban osvane, a rođena se braća pobiše. Jedan drugom zarine mač u prsa. Obojica izdahnuše, a da se nisu izmirili. Žalostila se jadna banica i poletjela na Manduševac da se baci u zdenac. Ali se iz njega uzdigla vila manduševačka, u ruci joj zvijezda Danica, pa ti ovako reče nesretnoj banici:

»Ne ubijaj se, banice Mandušo, već idi u kulu Lotrščak i kad odzvoni zvonice, skini s neba zvijezdu Danicu pa svijetli i traži duše zavađene braće. Traži ih u gradu, u kulama, dvorcima, svuda. Ne nađeš li ih tamo, poleti nad gričke tornjeve. Kad ih nađeš, tada ih pomiri. Jer, znaj: dok ih nisi našla i pomirila, nikad u tvom rodu mira ni sloge!« (KL, 27-28)

Slijedeći biblijsku priču o genezi koja počinje opisom puste i prazne zemlje, Zagorka smješta mit o Manduši na pusti brijeg na kojemu mladi hrvatski ban nigdje nije našao vode i žeđ mu osušila usta. Usred pustoši hrvatski Adam ugleda izvor i lijepu djevojku, Mandu, hrvatsku Evu, koja ga napoji. Daljnji tijek mita ponovno je u duhu Geneze jer Zagreb postaje rajskim vrtom u kojemu nikad nije bilo suše i sve je cvalo i rodilo. Budući da priča o genezi ne može bez zmije, Zagorka uvodi lik banova brata koji iz ljubomore pokuša oteti banicu i razoriti grad. Obojica braće izdahnuše, a da se nisu pomirili, stoga završetak mita o Manduši prati sudbinu prognane i osuđene Eve. Manduša traži duše zavađene braće, a ne nađe li ih, u njezinu rodu nikad neće biti mira i sloge (Oklopčić, 2011: 74).

6. 1. 3. Kletva

Kletva je iskaz, podrijetlom iz magijskog uvjerenja u moć riječi, kojim se nekome želi nanijeti zlo. Uglavnom je izraz bijesa, srdžbe ili povrijeđenosti, potaknut mitološkim vjerovanjem kako će se formulom izrečena namjera i ostvariti. Oblikom često podsjeća na izreku, a često se rabi i u dužim oblicima proklinjanja (Solar, 2011: 247). Neki autori smatraju kako današnja psovka proistječe upravo od kletve, odnosno da je kletva ona prirodna karika koja je dovela do suvremenoga oblika psovanja (Gavran, 1961: 131, citirano u Užarević, 2012: 175).

U romanu „Kći Lotrščaka“ kletva se često pojavljuje. Ponekad je riječ o kraćim oblicima u kojima se samo navodi želja da netko bude proklet, dok su ponekad kletve veoma duge, živopisne i upečatljive. U takvim kletvama priziva se veliko zlo na osobe kojima je kletva upućena, a likovi ju izriču veoma osjećajno i osvetnički. Kletve izgovaraju svi likovi, neovisno o tome jesu li dobri ili loši, tako Manduša proklinje kanonika Šimuna, Iglica proklinje Bolteka, kanonik proklinje „antikrsta“ i sl.

„- Prokleti krasopisac. Iznenadio me i kotrljao niza stube.“ (KL, 17)

„- Plav sam kao šljiva bistrice. Niti mogu da sjedim ni da ležim, prokleti krasopisac.“ (KL, 20)

„- Prokleta bila, oslijepila ako nije istina – govorila je Margareta ushićeno.“ (KL, 25)

„- Prisegneš li krivo, bit će prokleti unuci tvoji, zli dusi gospodovat će životom tvojim, imanjem tvojim i kućom tvojom, nikad nećeš naći mira ni pokoja. Na zadnjoj uri tvoga života past će đavo na tvoje srce i strahovite muke pakla razdirat će tvoju dušu i tijelo tvoje.“ (KL, 51)

„- Uzela ga je ispod sjekira nevina djevojka. Bila tko mu drago, neka bude za sve vjekove prok...“ (KL, 82)

„- Idi, idi, bezbožna djevojčuro, umri, umri – šaptala je za njom starica i smijala se u noć kao da grakće vrana...“ (KL, 83)

„- Okužio si ga vražjom rukom, đavolski skote. Onaj dvorac pripada svecu i prokleta ruka koja ga je oblatila.“ (KL, 91)

„- Prokleti taj antikrst! Već su mu drugi put stavili glavu pod sjekiru, a on je još nosi.“ (KL, 130)

„- Prokleti lihvar!
- Zadao se dabogda u toj koži.“ (KL, 151)

„Taj prokleti ptičar. Da je nije ostavio, ne bi svega toga bilo. Da Bog da: najljepši mu se kos pretvorio u sovu.“ (KL, 172)

„- Proklet bio onaj koji me vješa. Proklet mu rod u desetom koljenu i proklete mu kosti u grobu.“ (KL, 235)

„- Crknuo da Bog da, razderao se na komadiće, a svaki komadić ostao živ.“ (KL, 259)

„- Kunem vas, prokleti đavle – odgovori mukli glas s one strane vrata.“ (KL, 323)

„- Antikrste u svetačkoj halji – kriknu ona. – Antikrste, proklet bio, živo tijelo izjeli ti crvi, psi razvlačili tvoje kosti, pakleni dusi mrcvarili tvoju dušu do sudnjeg dana.“ (KL, 325)

„- Strijela Božja ga ubila posred bijela dana. Prokleti tat sv. Emerika. Prokleti zasjednik, ja, glupača, ja sam radi njega toliko ogriješila dušu, a on me pod stare dane ostavio na cjedilu, uzeo mladu, uzeo novac. Čekaj, tate, odrezat ću ti oba uha.“ (KL, 333)

„- Krepale ti, dabogda, sve tvoje ptice – prošaptao je u sebi Iglica.“ (KL, 379)

6. 1. 4. Pismo

Prema Solaru (2012: 138, 366), pismo ili epistola odnosi se na književnu vrstu određenu oblikom i stvarnom ili fiktivnom funkcijom pisma. U svakidašnjem govoru, između ostaloga, pismo označuje tekst koji se nekome šalje zbog različitih razloga.

U „Kćeri Lotrščaka“ pisma se također šalju iz različitih razloga. Primjerice, šalju se kako bi se narodu obznanile odluke svjetovne i crkvene vlasti, tako narod pismom saznaje da je Divljan osuđen na smrt jer je narušio sveti Božji mir, a pop Mirša u pismu saznaje da će ga kanonik Šimun zatvoriti. Također, pisma se šalju kako bi se obavijestilo o nekom događaju. Takva pisma uvijek su naslovljena na osobu kojoj su upućena te potpisana od strane osobe koja je napisala pismo. Živko Divljanu šalje pismo da je Zorica, odnosno Manduša nestala iz dvorca. Posebno su zanimljiva pisma koja si šalju Divljan i Manduša. Iako uživo ne pokazuju svoju zaljubljenost i osjećaje koje gaje jedno prema drugome, u pismima koje si šalju jasno daju do znanja jedno drugome koliko si znače. Manduša u svome pismu govori Divljanu da ostavi sve i da bi pošla s njim na kraj svijeta. Upravo to pismo postaje prekretnica njihova odnosa jer Divljan, kad ga pročita, priznaje da ju voli i kreće u potragu za njom.

„»Ova nepoznata osoba, imenom Divljan, koja neće da kaže svoje drugo ime, narušila je sveti Božji mir, navalivši na građane u krčmi gradskog kneza Plemenščaka i teško ranila dvojicu. To nedjelo treba da plati svojom glavom po starim zakonima i pravicama našim...«“ (KL, 45)

„»Kanonik Šimun zatvorit će vas na deset godina. Ako vam je draga sloboda, bježite...«“ (KL, 76)

„Dragi brate!

Danas ujutro ušla je služavka u Zoričinu sobu u lijevom krilu dvorca. U sobi slika Bogorodice, rubac, nešto sitnarija i ništa više. Njoj ni traga. Tražio sam je posvuda. Uzalud. Ne znam što da počnem. Vratu se odmah!

Živko“ (KL, 128)

„Draga sestrice, Mandušo!

Moja sudbina nenadano me poziva da idem, a da se s tobom prije toga ne oprostih. Obećao sam ti da ću se za te brinuti kao brat i to obećanje ispunjavam. Otvaram vrata tvojoj sreći, a ti treba samo da uđeš. Živko, plemenita duša, bogat i ugledan plemić, ljubi te i hoće da mu budeš žena, a otac i sestra ne krate mu. Nikad nisi bila moja žena. Zato će Crkva našu vezu pred oltarom proglasiti nevrijednom. Otkrio sam Živku svu istinu. Zna sve, ali hoće da te uzme. Zato sam te jučer i pitao bi li pošla za nj da si slobodna. I kad si mi odgovorila: bih, ja sam mu kao tvoj brat odmah dao tvoju riječ. On je sretan. I ti ćeš biti sretna s njim. Meni je da idem svojim putem. Ne znam hoćemo li se još kada vidjeti, zato te molim oprostiti mi što nisam bio uvijek prema tebi onakav kako je trebalo. Ti si mi dvaput spasila život, a ja ti ne mogu uzvratiti drugačije nego, evo, vraćam ti slobodu koja te vodi k sreći.

Zbogom!

Divljan“ (KL, 237)

„Dragi Divljane! Tvoje pismo rastužilo me. Neću da pođem za Živka. Srce mi ne da. Ono voli drugoga. Moja sreća ne dolazi od Živka. Bila bih sretna kad bi ti ostavio Rakare. Ako ti nisam mrska, dođi sutra, vrati Živku riječ što si mu je dao u moje ime, a ja ću poći s tobom na kraj svijeta zauvijek.

Manduša“ (KL, 243)

„Dragi moj brate!

Lotrščak ima na Mandušu moć kao Sunce na Zemlji. Izgrijao ju je zvukovima i od onog dana vraćao joj se u dušu život. A kad je ozdravila, dogodi se što je moralo biti. Porča mi pokaže njezino pismo što ga je pisala nekoć davno, tada kad si htio da mi je dadeš za ženu. Bolnim srcem razabrah da Manduša ne ljubi mene. Ljubila je antikrsta. Volim te, brat si mi i moja je dužnost da učinim ono što si nekoć ti učinio za mene. Ne bih nikad bio sretan da ste vas dvoje nesretni. Tvoja je, uzmi je, a ja ću vam biti brat. Ti si je više zaslužio nego ja. Odlazim danas kući i zapalit ćemo krijes. A kad ti dođeš, naći ćeš samo nju, tvoju ženu koja te uzela ispod sjekire. Do smrti voljet će te tvoj brat

Živko“ (KL, 374-375)

6. 1. 5. Usmene lirske pjesme

Botica (1995: 17) navodi da su lirske pjesme govorne tvorevine kojima čovjek izražava različita stanja, osjećaje i poticaje. Govor usmene lirske pjesme neposredan je i kratak te okupljen oko različite predmetne stvarnosti. Tvorac je teksta neki daroviti pojedinac iz naroda koji je usuglasio svoj ostvaraj s potrebama primatelja, a usmena lirska pjesma obično traje onoliko koliko se pamti i prenosi govorom. Nadalje, hrvatske su lirske pjesme nastajale uz

različite prigode, a između ostaloga nastajale su i prigodne pjesme uz narodni život i običaje, mijene prirodnoga godišnjega ciklusa. Budući da je narativni prostor „Kćeri Lotrščaka“ obilježen i pogansko-kršćanskim ritualom – dodolama, u romanu se pojavljuju i usmene lirske pjesme, Dodoline pjesme koje pjevaju Dodole (Oklopčić, 2011: 70-71). Pjesme su vezane uz proslavu blagdana svetoga Jurja, zaštitnika Turopolja, a procesija dodola veže se uz obrede prizivanja kiše i zahvalu bogu/duhu bilja koji oživljava drveće i prisutan je i u drugom bilju.

*„Sveti Juraj jake krvi
Med junaki bil je prvi.
Juraj pred se sablu meće,
I pred zoru strašno šeće,
Dobro jutro tome stanu,
Toga stana gospodar!“ (KL, 345)*

*„Lepi Juro kres nalaže,
Levom rukom venčec vije
Na Jurjevo navečer.
Nestalo mu malo zlata,
Malo zlata za sva lata,
Na Jurjevo navečer.“ (KL, 349)*

*„Lepo moje Turopolje,
Gdje su ljudi dobre volje.
Imaš vina i pšenice
I prelepe divojčice.“ (KL, 350)*

Laszowski (1910: 17-20) ističe da se u Turopolju osobito častio sveti Juraj koji se smatrao glasonošom proljeća. Dan pred slavlje svetoga Jurja po selima su se zapalili krijesovi, a veseli mladići i djevojke preskakivali su preko njih te pjevali starinsku Jurjevsku pjesmu:

*„Lepi Juro kres nalaže
Na Jurjevo na večer.
Levom rukom venčec vija
S desnom rukom kres nalaže.
Nestalo mu malo zlata
Malo zlata, za dva lata.
(...)“*

Osim toga, u Jurjevskim obredima sudjelovale su i Dodole. Bile su polugole, prekrivene samo gustim slojevima svježeg procvjetalog lišća te pjevale pjesmu:

*„Sveti Juraj jake krvi
Med junaki bil je prvi;*

*Juraj pred se koplje meće
I pred zoru strašno šeće.
(...)“*

Može se zaključiti da je Zagorka bila dobro upoznata s Turopoljskim običajima i usmenim narodnim pjesmama budući da se sve spomenuto može uočiti i u „Kćeri Lotrščaka“.

6. 2. Svjetovni sekundarni žanrovi u romanu „Vitez slavonske ravni“

U romanu „Vitez slavonske ravni“ može se uočiti i pripadnost žanru povijesne romanse, kao i pojava poslovice, kletve, pisma i usmene lirске pjesme. Zagorka se njima služi i kako bi u narativni iskaz ubacila narodni idiom i pučku frazeologiju te stavila naglasak na regionalizam.

6. 2. 1. Povijesna romansa

Povijesna romansa književni je žanr u kojemu, zbog njegove povezanosti s romanom i poviješću, istodobno djeluju dva mitološka sustava: arhetipno romantično i povijesno (Hughes, 1993: 13, citirano u Oklopčić, Jakšić, 2009: 121). Oklopčić, Jakšić (2009: 121) navode da je povijesna romansa i mjesto neprestanoga kritičarskog prijepora do kojeg dolazi jer povijesna romansa, između ostaloga, spaja dva nespojiva književna žanra – romansu, utemeljenu na mitu i magičnom, i povijesni roman, utemeljen na empirijskoj istini. Nadalje, Oklopčić, Jakšić (2009: 123) ističu poznatu činjenicu da je Zagorka svojedobno bila zapostavljena u dominantnom književnom (muškom) kanonu, stoga se okrenula marginaliziranim, trivijalnim žanrovima koji su joj dopuštali izraziti feministička stajališta. Jedan od tih žanrova bila je i povijesna romansa. Kad se govori o povijesnoj romansi kao marginaliziranom, trivijalnom, „ženskom“ književnom žanru, obično se polazi od činjenice kako njime „dominiraju“ žene – pišu ih žene, čitaju ih žene, a žene su ujedno i središnji likovi (Griffin Wolff, 1979: 98, citirano u Oklopčić, Jakšić, 2009: 123). Upravo je to slučaj i u romanu „Vitez slavonske ravni“.

Povijesna romansa, navodi Regis (2003: 14, citirano u Oklopčić, Jakšić, 2009: 124-125), kao tip narativnoga teksta koji, koristeći stvarni povijesni okvir, tematizira ljubavnu priču sa svim preprekama koja završava tjelesnom ili emocionalnom konzumacijom, utemeljena je na obveznim i opcionalnim stereotipnim narativnim elementima. Obvezni su narativni elementi u povijesnoj romansi: 1) korumpirano društvo koje će povijesna romansa pokušati popraviti; 2)

susret junaka i junakinje; 3) opis razvoja ljubavne veze junaka i junakinje; 4) prepreke između zaljubljenih; 5) nemogućnost realizacije veze zbog smrti, bolesti, zavjeta, intriga i sl.; 6) uklanjanje prepreka; 7) objava ljubavi između junaka i junakinje; 8) brak.

1) element korumpiranoga društva koje povijesna romansa treba popraviti u „Vitezu slavonske ravni“ najviše se odnosi na razbojničke družine koje haraju Slavonijom, ali se donekle tiče i vrha društvene ljestvice – carice Marije Terezije za koju je, kako Zagorka piše, veća ličnost onaj koji sjedi s njom kod stola za kartanje nego onaj koji sjedi s njom kod stola gdje se igraju sudbinama državljana (Oklopčić, Jakšić, 2009: 125-126);

„- Oko Osijeka i u čitavoj okolici sve do Vinkovaca okupirali su Varnica i Ječmenica zemlju i selišta. Varnica je krvoločniji i silovitiji, pa sve polagano Ječmenici oduzima njegove opljačkane posjede. Ječmenica se želi obraniti, a opet – boji se Varnicu imati za neprijatelja.“ (VSR, 29)

2) do susreta junaka, Dragoljuba Orlovića, viteza Hrabrena, i junakinje, Marije Ane, Krasanke, dolazi nakon uspješno odbijenog napada na dvorac obitelji Pejačević u Retfali, a na nagovor kontese Magde koja, zabrinuta za život provizora Morovića, šalje Krasanku među branitelje dvorca da se raspita za provizorovu sudbinu (Oklopčić, Jakšić, 2009: 126);

„Ona i ne sluša, već gleda redom koga bi od njih izabrala za posrednika. Već je dva puta obišla pogledom nepoznate momke, kad joj udari u oči muškarac što sjedi sasvim po strani.

Podbočio je glavu, ne razgovara ni s kim, samo zuri u nešto neodređeno i daleko. Oči su mu pune žara. Lice oštro. (...)

-Vašoj je dami mnogo stalo do provizora?

- Samo se po sebi razumije. Koliko tražite za svoj trud?

- Recimo: jedan cjelov od vas, gospođice.

- To nije moguća naplata i ostavite siromašnu djevojku koja se ovdje izlaže za drugu. Molim vas, koliko tražite?

- Ponajprije mi recite zašto ste baš mene odabrali za taj posao? – pita on, ne brinući se za Krasankine stroge odgovore. – Želim to znati – možda vas je na to uputio tkogod od momaka?

- Rekoh, promatrala sam vas s vrata sve redom i činilo mi se da baš niste sasvim običan momak svoga gospodara. Svaka bi djevojka između onih koje sam vidjela odabrala vas ako bi joj trebalo zaštite ili usluge.“ (VSR, 35-37)

3) Krasankina i Hrabrenova ljubavna priča nastavlja se, kao podtekst povijesne priče, kroz njihove opetovane susrete kod vrača na Vodenim vratima, u krčmi „Zlatni vol“, gradskoj kući grofa Pejačevića, valpovačkom dvorcu (Oklopčić, Jakšić, 2009: 127);

„- Kako ću onda saznati Varničin odgovor?
- Čekajte. Ispod osječke tvrđave ima stari vrač. Dolaze k njemu različiti ljudi svih staleža. Naravno, mladoj djevojci nije baš zgodno zalaziti tamo.
- Sakrit ću lice velom kakav nose starije gospođe.“ (VSR, 38)

„- Tražim ovdje svojega brata.
- Eno ga tamo, rekao mi je da ćete doći – i pokaže u krajnjem kutu sobe mladog čovjeka. Gostioničar vodi Krasanku k njemu. On je ustao i čeka, a da ne okreće ostalima svoje lice.
- Evo vaše sestre – veli vlasnik »Zlatnog vola« pa ostavi djevojku i hiti dalje poslom.
- Sjednite – reče on tiho. – Rekao sam, doći ću u čudnoj odori.
- Već vas prepoznajem po očima – i svemu.“ (VSR, 128)

4) realizacija Krasankine i Hrabrenove ljubavne priče nije moguća bez prepreka, a to su Krasankin društveni položaj siročeta bez ikoga, Hrabrenov zavjet da se neće oženiti dok ne oslobodi svoj dom razbojničkih bandi te njegove dogovorene zaruke s baronesom Helom (Oklopčić, Jakšić, 2009: 127);

„Njena ljepota u okviru ove haljine opominje je da je siročić bez majke i oca, bez imetka, bez ikoga svoga. Sama samcata na svijetu, bez ikakva izgleda da bude sretna.“ (VSR, 33-34)

„- Jednog dana položio sam u ruke viteza Hrabrena obećanje da se neću ženiti sve dotle dok ne oslobodim svoj dom strahote koja njime vlada. S tom prisegom sam pošao u domovinu. Ona me veže sve do časa dok ne ispunim taj zavjet.“ (VSR, 326)

„- Draga moja, taj mladić nije nitko drugi nego nesretnik kojega je naša rođakinja na carskom dvoru odredila Heli za zaručnika!“ (VSR, 319)

5) vrhunac nemogućnosti ostvarenja ljubavne priče Krasanke i Hrabrena realizira se u intrigama potaknutima neočekivanom objavom zaruka Hrabrena i baronese Hele, Krasankinoj otmici kojoj je također posredovala Hela te Krasankinu boravku među razbojnicima (Oklopčić, Jakšić, 2009: 127);

„- Želim baronesi svu sreću.

Kao komorkinja, ne smije pitati tko je zaručnik i zato barunica nadoveže:

- Bit će, uistinu, sretna jer će dobiti lijepog, mladog muža kojega čeka slava. On će nas osloboditi razbojnika Varnice. Ti si mu bila i saveznica u njegovom nastojanju i zato se za tebe zauzeo i zamolio Helu da te zadrži i dalje uza se. Ona je uslišala molbu svojega zaručnika.

Krasanka osjeti udarac u prsima i maglu pred očima. Barunica i Hela nestaju joj s vida. Pretvorila se u neke sablasne prikaze bez oblika.“ (VSR, 331)

„Četovođa vikne u kočiju:

- Što šutite, djevojčice? Govorite – je li to ona ili nije? Hela svlada strah koji je obuzima. Ovaj trenutak je odsudan za čitav njezin život, za prvenstvo, čast na kraljevskom dvoru, za trijumf nad Krasankom koja je ugrožava. Taština se samo časkom bori s prosvjedom savjesti. »Sad il nikad!« šapne joj taština i mržnja. Krasanka će biti za njega izgubljena bude li samo jedan dan u zarobljeničkom logoru. Više ne može uzeti onu koju su imali oni...

- Jest! Ona je! – odgovori Hela. – Sjedi ovdje...“ (VSR, 350)

„I pojahala je čitava horda razbojnika, vodeći sa sobom Krasanku. Svjesna je da lebdi iznad beznadnog ponora svoje sudbine u koju će je strovaliti svaki od ovih ljudi kad pruži ruku za njom. Svjesna je samoće svoje mladosti i ljepote među ovim muškarcima, besposlenim, ishranjenim, kojima je i život sitničava zapreka, a nevinost djevojke smatraju svojim ličnim posjedom.“ (VSR, 353)

6) uklanjanje prepreka sretnom kraju Krasankine i Hrabrenove ljubavne priče refleksija je sretnog završetka povijesne drame prikazane u romanu: Hrabren uspijeva nagovoriti caricu Mariju Tereziju i svoju kumu groficu Gabrijelu da ga oslobode obveze braka s Helom (Oklopčić, Jakšić, 2009: 127);

„- Veličanstvo, da sam kojim slučajem oslobodio svoju zemlju ispod jarma silnika na vladi, možda bi bilo razumljivo da me kaznite vješalima. Ali ja sam oslobodio svoj narod od razbojnika koji su iskopali čitavo groblje žrtava i opustošili dvorce i sela. Zar me vaše veličanstvo za ovo djelo kani kazniti na doživotna vješala?“ (VSR, 430)

7) caričin blagoslov i ispunjenje zavjeta generiraju obećanje vječne ljubavi i sreće za Krasanku i Hrabrena (Oklopčić, Jakšić, 2009: 127);

„- To su moje vijesti za vas, Zorislave. A sad molim ostanite s nama – slavimo moje zaruke s Krasankom. Zauzvrat vi ćete pozvati nas kad budete slavili svoje s Magdom, je li, Krasanko?
Ona se sva rumeni od sreće i htjela bi Magdi javiti svoju sreću koju joj nosi Dragomir.“ (VSR, 435)

8) posljednji korak legitimizacija je Krasankine i Hrabrenove ljubavne priče; iako Zagorka odustaje od direktna prikaza vjenčanja, epilog romana pokazuje da će do toga doći (Oklopčić, Jakšić, 2009: 127).

„- Sjećaš li se onog popodneva kad smo šetali tvrđavom i one modre kuće koja je nekad bila tvoj dom? Moj skrbnik je dobro gospodario onim što mi je ostalo od oca i sada – evo tebi dara! Modra kuća je tvoja, a uređena je kao što je bila. I tvoj nekadašnji dragi dom opet je tvoj! Hoćeš li ga podijeliti s mužem vitezom Hrabrenom?
- Samo s njim!“ (VSR, 436)

Nadalje, uz osam obveznih narativnih elemenata, povijesna romansa često koristi i opcionalne elemente: 1) vjenčanje, bal ili proslavu; 2) nestanak zlikovca, i 3) preobraćenje zlikovca ili lošeg lika (Oklopčić, Jakšić, 2009: 128). Iako Zagorka u „Vitezu slavonske ravni“ odustaje od preobraćenja zlikovca, prva dva opcionalna narativna elementa nisu zanemarena. Naime, u romanu ne nedostaje balova, primanja i zabava. Roman počinje balom u dvorcu Retfala, nastavlja se primanjem za savjetnika Webera kod grofa Keglevića, Helinom rođendanskom zabavom, a završava pripremanjem za bal u povodu Magdinih zaruka.

„Strah ledeni trepti salonom dvora Retfale. S visokog se stropa spušta luster. Na zlatnim krilima nižu se stakalca. U njih se slijevaju zrake od stotina svijeća i odsijevaju prostranom dvoranom. Zidovi su puni ogledala i slika starih pređa. Na niskim pozlaćenim naslonjačima sjede dame. Oko njih razapinju se suknje kao svilena zvana. Naprašene frizure urešene su blistavim draguljima.“ (VSR, 11)

„Sve se glave sagibaju do nogostupa kočije. Sluge trče u vežu palače. Drugi otvaraju vrata kočije i ponovno se klanjaju gospodinu što se netom digao s mekih baršunastih jastuka kočije. Gospodin savjetnik silazi. Visok je, uspravan. U sivom putnom kaputu, u sivim hlačama, modrom prsluku. Na bijeloj kovrčastoj periki dostojanstveno počiva sivi šešir, obrubljen tamnim krznom. Polagano koraca u palaču. Uspinje se stepenicama.“ (VSR, 98)

Prema Oklopčić, Jakšić (2009: 128-129), povijesna romansa ovisna je i o stereotipnoj karakterizaciji svojih likova, a karakterizacija likova „Viteza slavonske ravni“ ne odstupa puno od tog modela. Glavni muški lik, Dragomir Orlović, vitez Hrabren, nositelj je svih pozitivnih vrijednosti u tekstu. On je plemić, pokretač i nositelj oružane akcije protiv razbojničkih bandi u Slavoniji. Budući da Hrabren ne može sam osloboditi Slavoniju od razbojnika, u ostvarenju toga cilja pomažu mu i njegovi prijatelji i suborci. Kao pravi junak povijesne romanse, Hrabren je i muškarac za kojim su u Beču na dvoru sve žene ludovale. Glavna je junakinja romana Marija Ana, Krasanka. Njezin vanjski opis zrcalni je odraz njene osobnosti: ona je plemenito i čisto biće puno istinske topline i dobrote. S druge strane, dovoljno je jaka i hrabra jer pomaže Dragomiru da svrgne s prijestolja razbojničke bande. Njihova veza rezultira njihovim zajedničkim povlačenjem u sigurnost obiteljskoga života čije vrijednosti svojim osobnostima utjelovljuju.

6. 2. 2. Poslovice

Jolles (2000: 141) navodi da su poslovice izreke poučna karaktera koje optječu u narodnoj predaji pri čemu je bitno da je misao u posloviци shvatljiva, a riječi općepoznate i bliske

narodu. Ipak, poslovice ne moraju biti uvriježene u cijelom narodu. Mnoge su poslovice udomaćene samo na pojedinim područjima ili među pojedinim skupinama ljudi. Prema Kekezu (1998: 171), poslovica je precizna slikovita izreka koja uopćava i tipizira raznovrsne životne pojavnosti. Za nju je karakteristično potpuno, općevažeće izražavanje osjećaja, predodžaba i uspostavljanje poante, dakle uvijek je vezana uz iskustveni kontekst. Botica (1995: 281) donosi da je najveći broj poslovice okupljen uz teme čovjekova odnosa prema Bogu, odnosu prema drugome čovjeku i samome sebi, vezanosti za dom, obitelj, zajednicu, narod. To se može uočiti i u poslovicama koje se spominju u „Vitezu slavonske ravni“. Kekez (1996: 44-45) nadalje ističe da poslovice, između ostaloga, fiksiraju razne životne pojave, apstrahiraju konkretne životne podatke te su slika i prilika nečega drugoga određenoga situacijskim kontekstom. Sintaktički su uvijek cjelovite, a sastoje se od jednodijelne ili dvodijelne rečenice.

Osim usmenoga prenošenja poslovice, one ulaze i u pisano stvaralaštvo, odnosno bivaju mu izražajnom osnovicom. U romanu „Vitez slavonske ravni“ pojavljuje se nekoliko poslovice koje uglavnom izgovaraju pandur Ficulin ili razbojnici. Njima se služe kako bi izrekli svoje misli te uspostavili poantu budući da su izrečene poslovice lako shvatljive ostalima. U navedena prva dva primjera poslovice tako se uočava njihova binarna kompozicija koja postoji kod poslovice koje izražavaju proces, komparaciju, potencijalnost, odnosno nekakav suodnos. Navedeni primjeri također se stilski intenziviraju rimom (Kekez, 1998: 171-172). Nadalje, u romanu se pojavljuje i primjer poslovice „Budala ostaje budala“ u kojoj se događaji odvijaju istodobno, tj. u jednoj vremenskoj ravnini (Užarević, 2012: 95-96). Ipak, i navedena poslovica čini smisaonu cjelinu iako se ne zasniva na temporalno-kauzalnoj povezanosti događaja. Navedena poslovica dokazuje kako i tri riječi mogu stvoriti umjetnički svijet.

„- Polako! – veli on. – Tko mnogo pije, po glavi se bije – a pandur iz tvrđave je gospodski čovjek.“ (VSR, 25)

„- Ti samo šuti, Atanacko. Ja ću govoriti. Takve ribe ne mogu mimoići, a kad i bi – sila boga ne moli. Tko umije, tomu dvije. (VSR, 68)

„- Uh, veli se: trpež i krpež pola svijeta drže – a mene, eto održao trpež da opet nađem pravdu.“ (VSR, 338)

„- Budala ostaje budala!“ (VSR, 422)

6. 2. 3. Kletva

U romanu „Vitez slavonske ravni“ likovi također iz bijesa i srdžbe riječima drugome žele nanijeti zlo. Iako se kletve pojavljuju rjeđe nego u „Kćeri Lotrščaka“ i uglavnom su kratke, izrazito su pjesnički razvijene. Kletve izgovaraju negativni likovi, odnosno Varnica i njegovi razbojnici i njima prizivaju zlo na onoga kome je upućena.

„- Gamad prokleta, kukavna, znate – tko je došao do mene, ne može više natrag.“ (VSR, 60)

„- Imaju – ne vidjeli sunca!“ (VSR, 121)

„- Dao Bog, zagušio se u močvari! – zaželi Šandorić.“ (VSR, 123)

„- Ne vidio sunca božjega! Kako ti u zapovjednikove raskošne odaje?“ (VSR, 163)

„- Ide s mladom, ne rodilo joj polje! A zašto tako kasno?“ (VSR, 416)

6. 2. 4. Usmene lirске pjesme

Usmenim lirskim pjesmama u romanu „Vitez slavonske ravni“ likovi izražavaju različite misli i osjećaje. Primjerice, pjesme se pjevaju u krčmi uz svirače uz izrazito dobro raspoloženje:

„Svirači udarili novu pjesmu. Sve im se lica rumene, sve ih znoj oblijeva, oči su im krijesnice. Zvuči pjesma prokšeno, jogunasto, poskakljivo, a opet pomiješano s tugom koja izazivlje sudbinu na dvoboj. Pjesma se ori, pjesma što ne haje, niti se kaje, ne mari ni za život ni za smrt.“ (VSR, 127)

Osim toga, pjesme su vezane i uz narodni život, običaje i poslove, stoga drugu pjesmu pjeva žetelica uz rad. Čitajući tekst usmenih lirskih pjesama može se zaključiti da Zagorka navodi pjesme u kojima je vidljiv regionalizam jer se spominju brojne riječi iz narodnoga idioma Slavonije („babo“, „bircuz“, „šor“, „šalaj“, „đeram“, „bunar“).

„»Hej, babo moj – sve mi pare daj,
Da napravim jedan mali,
Šalaj, lumperaj!
Pijem ja
Svirci sviraju
Pred bircuzom periši me
Čekaju, čekaju!
Pijem ja
Svirci sviraju
A po šoru panduri me,
Šalaj, vijaju...!«“ (VSR, 127)

„»Škripi đerma, tko je na bunaru?...
Na bunaru – zlato materino!«“ (VSR, 437)

6. 2. 5. Pismo

Pisma su često uključena u razna književna djela te obogaćuju tekst pa se tako i u „Vitezu slavonske ravni“ pismo pojavljuje kako bi se likove obavijestilo o nekom događaju. Ipak, pismo koje se spominje specifično je jer je krivotvoreno, odnosno Hela i barunica čitaju pismo koje su same napisale u caričino ime kako bi ubrzale Heline i Dragomirove zaruke. Vidljivo je, dakle, da se likovi pismom služe kako bi spletkarili te budući da ostali ne znaju da pismo nije napisala carica, Dragomir se mora zaručiti s Helom.

„- Neću vas odviše mučiti. Evo što je: dvorska gospođa piše ovako: »Nemoj se, draga moja, onesvijestiti. Zaručnik kojega sam namijenila Heli i koji uživa sreću da bude štićenik same carice u vašoj je blizini...« (...) - »... Sam je želio upoznati Helu, a da ona ne zna zbog čega je došao i tko se krije u njemu. Htio ju je upoznati na ovaj nešto romantičan način. Romantika je njegova bolest. Dopustila sam mu da proboravi neko vrijeme inkognito u Helinoj blizini. Ali sada je dosta ove tajne! Helin je zaručnik odličan plemić i kad ga ona upozna, sigurno joj se mora svidjeti. Pisala mi je da ne želi zaručnika koji ne dolazi u njezinu blizinu, pa je odlučila uzeti nekog drugog. Pouzdano znam da taj koji joj se sviđa nije nitko drugi nego tajanstveni mladić s kojim se upoznala kad ju je zaštitio od razbojnika Varnice i otpratio natrag u Valpovo. Njezin zaručnik je caričin štićenik Dragomir Orlović. Carica mi je naredila da ovime pošaljem zaručnicima srdačne čestitke njezinog veličanstva.«“ (VSR, 324-325)

7. Zaključak

U diplomskome radu istraživani su i analizirani sekundarni žanrovi u romanima Marije Jurić Zagorke „Kći Lotrščaka“ i „Vitez slavonske ravni“. U radu su istraživani nabožni sekundarni žanrovi uz pripadajuće nabožne elemente, kao i svjetovni sekundarni žanrovi kako bi se moglo zaključiti koji se sekundarni žanrovi u romanima pojavljuju, koliko često te koja je funkcija njihova pojavljivanja.

Analizom nabožnih sekundarnih žanrova vidljivo je da su oni češći u romanu „Kći Lotrščaka“. Pojavljuju se kao molitve (streljate i glasovite molitve), propovijedi i kao legende o životima svetica. U „Vitezu slavonske ravni“, pak, pojavljuje se nekoliko primjera streljatih molitava i jedan primjer propovijedi. Dakle, streljata se molitva u oba romana najčešće pojavljuje budući da je ona improvizirana, kratka, određena konkretnom situacijom i ljudi je općenito često koriste u nekoj potrebi, odnosno svi su likovi u doticaju s njom bez obzira na to jesu li iskreni vjernici. Glasovita molitva nešto je rjeđa, no ne manje važna budući da se moli iz svega srca te uz različite molitvene geste. Kroz propovijed Zagorka u romanima prenosi i neka važna pitanja vjere, no u „Kćeri Lotrščaka“ njome se koristi kako bi prikazala pokvarenost svećenika koji varaju vjernike računajući na njihov strah od onostranoga života. Pojavljuju se i poznate i manje poznate legende o životima svetica koje su značajne za područje u kojemu se odvija radnja romana, a Zagorka na taj način prikazuje njihov život i svjedoči o njihovim čudesima i vrlinama te ih prikazuje kao uzor kršćanskoga života i uzor za štovanje, utjecanje i vjerovanje.

Nabožni elementi isto tako brojniji su u romanu „Kći Lotrščaka“. Upravo pomoću njih Zagorka jasno iskazuje svoje stavove prema Katoličkoj crkvi i njezinu svećenstvu. Naime, u romanu je prisutna kritika svećenstva, a kroz likove progovara sama Zagorka naglašavajući dihotomiju između izvornoga Isusova učenja i kršćanstva i današnjih svećenika koji često griješe više nego običan puk, iako bi trebali biti primjer moralno ispravnih osoba. Dakle, u „Kćeri Lotrščaka“ kler je redovno negativno opisan, opisani su i brojni grijesi koje čine, a budući da im većina vjernika vjeruje, misle da je sve što svećenici čine dobro. Upravo zato svećenici u romanima manipuliraju vjernicima. Zagorka zna da nisu svi svećenici loši, stoga u romanu navodi i primjer dobrog svećenika. Očekivano, zlo na kraju biva kažnjeno te svi koji su grijeshili na kraju i plate. Nadalje, radnja se u gradu često događa u crkvama, a na selu se radi o drvenim kapelicama posvećenima lokalnim svecima. To dopušta mogućnost uvođenja i opisivanja liturgijskoga namještaja, posuđa i prostorija pa se tako spominju kipovi svetaca, propovjedaonice, oltari, platna, sakristija, svetohranište, groblje i mrtvačnica. Opisuju se i

liturgijske geste koje vjernici čine kad se mole, stoga se može govoriti o križanju, ljubljenu križa, klečanju te procesiji. Zagorka dobro poznaje i svece značajne za područja u koja smješta radnju te stoga čitatelje upoznaje i s običajima koje bi vjernici činili u dane slavljenja pojedinih svetaca.

U odnosu na roman „Vitez slavonske ravni“, kao što je već naznačeno, nabožni elementi pojavljuju se rijetko i stoga nisu izrazito značajni za radnju romana. Može se istaknuti crkva u kojoj se dijelom odvija radnja romana, a za samu radnju značajniji su franjevci i njihov samostan. Budući da je i Zagorka vjerojatno znala da su franjevci dugo brinuli za duhovni i kulturni napredak naroda i za sam narod, svoje likove oblači u franjevce i Slavoncima pomaže otkriti gdje se nalaze razbojničke družine. Očito je da je u ranijim godinama (roman „Kći Lotrščaka“ pisan je 1921. i 1922.) vjera imala značajnu ulogu u Zagorkinu životu i da su je mučila brojna pitanja nepravde koje je kler činio. Kao prava feministkinja i unatoč brojnim prigovorima s Kaptola, nije se ustručavala to i istaknuti, a romani koje je pisala bili su izvrsna prilika za to. Ipak, očito je da je kasnije imala druge prioritete jer se u romanu „Vitez slavonske ravni“ (pisan 1937.) vjere i svećenika gotovo ni ne dotiče, a ako ih i spominje, ne kritizira ih. U tom smislu može se potvrditi Lasićeva opaska o ovome navedena u ranijim poglavljima rada. Moguće da je Zagorki važnije od pitanja vjere ipak bilo da ostane dosljedna sebi, ostvari svoje životne ciljeve, odnosno ostvari sebe kao osobu i novinarku.

U odnosu na istražene svjetovne sekundarne žanrove, uočljivo je da se romani „Kći Lotrščaka“ i „Vitez slavonske ravni“ po svojim elementima zapleta radnje, dominantnim karakteristikama teksta, stereotipnosti radnje i glavnih likova i reprodukcije brojnih povijesnih činjenica mogu sagledati u kontekstu žanra romanse i povijesne romanse. U „Kćeri Lotrščaka“ tekst i kontekst romana čine i brojni mitovi, priče, legende i rituali kao važni elementi zapleta radnje i njihovim kombiniranjem Zagorka je dokazala da je vješta u variranju unutar zadanoga žanra romana. Osim toga, u romanima se pojavljuju i jednostavni oblici, odnosno kraće pripovjedne vrste kao što je poslovice, ali i kletva, pismo i usmene lirske pjesme kojima obogaćuje roman i naglašava različite ljudske komunikacijske potrebe.

Zaključno, iako često smatrana spisateljicom trivijalnih romana, Zagorka svojom maštovitošću upravo u njima neprestano dokazuje svoj neosporiv talent. Uvođenjem raznih nabožnih i svjetovnih sekundarnih žanrova u svoje romane ona spretno izbjegava monotoniju i zasićenost unutar dominantnoga žanrovskog modela. Osim toga, nabožnim elementima dokazuje i da je vjera imala značajan utjecaj na njezin život te da ju je mučila nepravda koju su vjerski krugovi često činili. Upravo u romanima kroz svoje junake željela je da i čitatelji postanu toga svjesni.

8. Literatura

1. Bošković-Stulli, Maja. 2006. Priče i pričanje : Stoljeća usmene hrvatske proze. Zagreb : Matica hrvatska, 237 str.
2. Botica, Stipe. 1995. Hrvatska usmenoknjiževna čitanka. Zagreb : Školska knjiga, 303 str.
3. Bratulić, Josip. 1996. Hrvatska propovijed : od svetoga Metoda do biskupa Strossmayera. Zagreb : Erasmus naklada, 152 str.
4. Đorđević, Bora. 1965. Zagorka – Kroničar starog Zagreba. Zagreb : Stvarnost, 208 str.
5. Detoni Dujmić, Dunja. 1998. Ljepša polovica književnosti. Zagreb : Matica hrvatska, 410 str.
6. Grgić, Kristina. 2009. Marija Jurić Zagorka i kanon modernizma. Mala revolucionarka – Zagorka, feminizam i popularna kultura : Radovi sa znanstvenog skupa „Marija Jurić Zagorka – život, djelo, naslijeđe / Feminizam i popularna kultura“ održanog 28. i 29. studenog 2008. u Zagrebu u okviru Dana Marije Jurić Zagorke 2008. [ur. Maša Grdešić]. Zagreb : Centar za ženske studije, str. 17-35.
7. Hoško, Franjo Emanuel. 2011. Slavonska franjevačka ishodišta. Zagreb : Kršćanska sadašnjost, 441 str.
8. Jolles, André. 2000. Jednostavni oblici. Zagreb : Matica hrvatska, 259 str.
9. Katekizam Katoličke Crkve : Kompendij. 2012. Zagreb : Verbum, 208 str.
10. Kekez, Josip. Usmena književnost. U: Škreb, Zdenko; Stamać, Ante. 1998. Uvod u književnost : Teorija, metodologija. Zagreb : Nakladni zavod Globus, 735 str.
11. Kniewald, Dragutin. 1937. Liturgika. Zagreb : „Tipografija“ D. D., 375 str.
12. Kolanović, Maša. 2006. Od pripovjedne imaginacije do roda i nacije (15. veljače 2006.), u: Hrvatski plus, Anagram, zbornik Zagrebačke slavističke škole. <http://www.hrvatskiplus.org/article.php?id=1769&naslov=od-pripovjedne-imaginacije-do-roda-i-nacije>
13. Lasić, Stanko. 1986. Književni počeci Marije Jurić Zagorke (1873 – 1910) : Uvod u monografiju. Zagreb : Znanje, 194 str.
14. Laszowski, Emilij. 1910. Povijest plemenite općine Turopolja. Zagreb : Tisak Antuna Scholza, 407 str.
15. Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva. 2000. [ur. Anđelko Badurina]. Zagreb : Kršćanska sadašnjost, 656 str.
16. Mihanović–Salopek, Hrvojka. 2006. Iz duhovnog perivoja. Zagreb : Naklada Ljevak, 293 str.

17. Nemeć, Krešimir. 2000. Leksikon hrvatskih pisaca. [ur. Dunja Fališevac, Krešimir Nemeć, Darko Novaković]. Zagreb : Školska knjiga, 816 str.
18. Nemeć, Krešimir. 2003. Povijest hrvatskog romana : od 1945. do 2000. godine. Zagreb : Školska knjiga, 466. str.
19. Nemeć, Krešimir. 2006. Od feljtonskih romana i „sveščića“ do sapunica i Big Brothera (27. ožujka 2006.), u: Hrvatski plus – Anagram, zbornik Zagrebaćke slavistićke škole. <http://www.hrvatskiplus.org/article.php?id=1768&naslov=od-feljtonskih-romana-i-svescica-do-sapunica-i-big-brothera>
20. Oklopćić, Biljana; Jakšić, Mirna. 2009. Slavonska razglednica by Marija Jurić Zagorka: Zrcaljenje stvarnog u fikcionalnom u romanu *Vitez slavonske ravni*. Mala revolucionarka – Zagorka, feminizam i popularna kultura : Radovi sa znanstvenog skupa „Marija Jurić Zagorka – život, djelo, naslijeđe / Feminizam i popularna kultura“ održanog 28. i 29. studenog 2008. u Zagrebu u okviru Dana Marije Jurić Zagorke 2008. [ur. Maša Grdešić]. Zagreb : Centar za ženske studije, str. 119-138.
21. Oklopćić, Biljana. 2011. Mit i ritual u *Kćeri Lotrščaka*. Kako je bilo... O Zagorki i ženskoj povijesti : Radovi sa znanstvenog skupa „Marija Jurić Zagorka – život, djelo, naslijeđe / Feminizam, povijest, politika“ održanog 27. i 28. 11. u Zagrebu u okviru trećih Dana Marije Jurić Zagorke [ur. Sandra Prlenda]. Zagreb : Centar za ženske studije, str. 59-76.
22. Plejić, Lahorka. 1995. Knjižnica cernićkog franjevaćkog samostana i njezine propovijedi 18. stoljeća. Ključevi raja : hrvatski književni barok i slavonska književnost 18. stoljeća. [ur. Julijana Matanović]. Zagreb : Meandar, str. 139-155.
23. Poslovice, zagonetke i govornićki oblici. Stoljeća hrvatske književnosti. 1996. [ur. Josip Kekez]. Zagreb : Matica hrvatska, 377 str.
24. Prosperov Novak, Slobodan. 2003. Povijest hrvatske književnosti : Od Bašćanske ploće do danas. Zagreb : Golden marketing, 723 str.
25. Rahner, Karl; Vorgrimler, Herbert. 1992. Teološki rječnik. Đakovo : GP „Tipografija“, 696 str.
26. Solar, Milivoj. 2011. Književni leksikon : Pisci. Djela. Pojmovi. Zagreb : Matica hrvatska, 541 str.
27. Sršan, Stjepan. 1996. Povijest Osijeka : sažeti pregled. Osijek : Povijesni arhiv u Osijeku, 110 str.

28. Šundalić, Zlata. 1995. Molitva u Kanižličevu stvaralaštvu. Ključevi raja : hrvatski književni barok i slavonska književnost 18. stoljeća. [ur. Julijana Matanović]. Zagreb : Meandar, str. 221-231.
29. Šundalić, Zlata. 2000. Tragovi nabožne književnosti u Kovačićevu djelu. Dani hvarškoga kazališta: Razdoblje realizma u hrvatskoj književnosti i kazalištu. [ur. Nikola Batušić, Rafo Bogišić, Pavao Pavličić, Milan Moguš]. Zagreb – Split : Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti – Književni krug, str. 136-162.
30. Šundalić, Zlata. 2006. *Pakao i raj* u propovijedima Đure Rapića. Dani hvarškoga kazališta: Prostor i granice hrvatske književnosti i kazališta. [ur. Nikola Batušić, Rafo Bogišić, Pavao Pavličić, Milan Moguš]. Zagreb – Split : Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti – Književni krug, str. 164-198.
31. Užarević, Josip. 2012. Književni minimalizam. Zagreb : Disput, 272 str.
32. Zečević, Divna. 2000. Poželjne biografije : Životopisi svetaca 18. i 19. stoljeća u hrvatskoj književnosti. Zagreb : Durieux, 263 str.

9. Izvori i kratice

1. KL - Zagorka, Marija Jurić. 2012. Kći Lotrščaka. Zagreb: Jutarnji list, 396 str.
2. VSR - Zagorka, Marija Jurić. 2012. Vitez slavonske ravni. Zagreb: Jutarnji list, 438 str.